

KULTURMILJÖUNDERLAG
LANDSBYGDSOMRÅDE
BENSBYN, BJÖRSBYN M.FL.
LULEÅ KOMMUN

2024-01-20

UPPDRAG

Uppdragsnamn: 344400 Kulturmiljöutredningar Luleå Kommun
Titel på rapport: Kulturmiljöunderlag landsbygdsområde Bensbyn, Björsbyn m.fl. Luleå kommun
Version: Rapport
Datum: 2025-01-20

MEDVERKANDE

Beställare: Luleå kommun
Kontaktperson: Sandra Viklund

Konsult: Tyréns Sverige AB
Uppdragsansvarig: Jonas Sundvall
Handläggare: Klara Sundlöf

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	5
Bakgrund	5
Syfte och Omfattning	5
Underlag	6
FÖRUTSÄTTNINGAR	8
Tidigare ställningstaganden	8
Aktuella lagrum	10
PLANOMRÅDET	19
Översiktlig beskrivning	19
Historisk utveckling av området	20
BENSBYN	46
Översiktlig beskrivning	46
Karaktärer	48
Värdefulla miljöer och objekt	63
Rekommendationer	64
BJÖRSBYN	67
Övergripande beskrivning	67
Karaktärer	69
Värdefulla miljöer och objekt	87
Rekommendationer	88

ÖARNA OCH REVELSUDDEN	91
Värden	95
Rekommendationer	95
VÄSTRA OMRÅDET	97
Reveln	98
Rutvikssund	101
Näset	104
Brännan	106
Värdefulla miljöer och objekt	109
KÄLLHÄNVISNING	113

An aerial photograph of a rural landscape. In the upper left, a large blue lake is visible, surrounded by a dense forest of trees with autumn-colored foliage. A dirt road or path winds through the landscape, separating a green field on the left from a cluster of houses and more trees on the right. The houses are mostly red-brick with dark roofs. The foreground shows more houses and green fields. The overall scene is a mix of natural and built environments.

INLEDNING

*Vy över del av Bensbyn mot sydväst och Sörfjärden/
Mulövikén. Skärgårdsvägen nere till vänster.*

INLEDNING

BAKGRUND

Luleå kommun har påbörjat arbetet med en ny fördjupad översiktsplan (FÖP) för del av Landsbygdsområde Mitt, området Bensbyn-Björnsbyn, beläget norr om centrala Luleå. Planområdet inbegriper byarna Bensbyn och Björnsbyn (inklusive bostadsområdena Hällbacken och Dalbo), områdena Reveln och Rutvikssund, kringliggande landskap på fastlandet, samt öarna Mulön, Björkö och Granön. Tyréns har fått i uppdrag av Luleå kommun att ta fram ett Kulturmiljöunderlag för FÖP-området, för att förbättra kunskapsläget kring kulturmiljö och kulturmiljövärden inom området. Analysen avser utgöra underlag i arbetet med den fördjupade översiktsplanen och tillhörande miljökonsekvensbeskrivning, för att beskriva planeringsförutsättningar samt ge riktlinjer och rekommendationer kring utveckling med hänsyn till kulturmiljön.

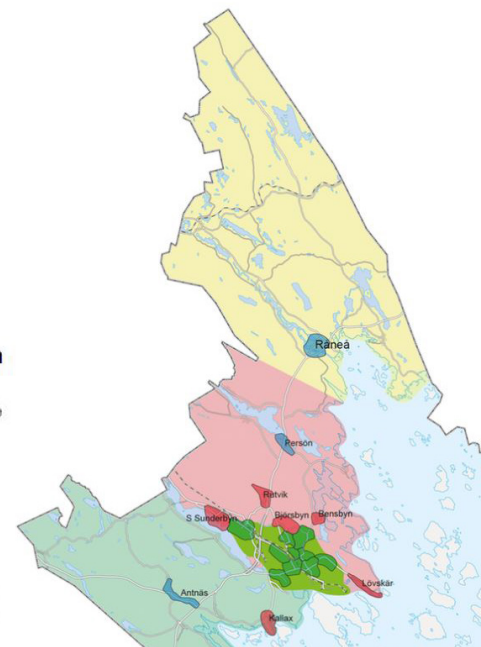
SYFTE OCH OMFATTNING

Syfte med rapporten är att skapa ett underlag som tjänstepersoner och politiker kan använda i sitt arbete. Analysen syftar till att:

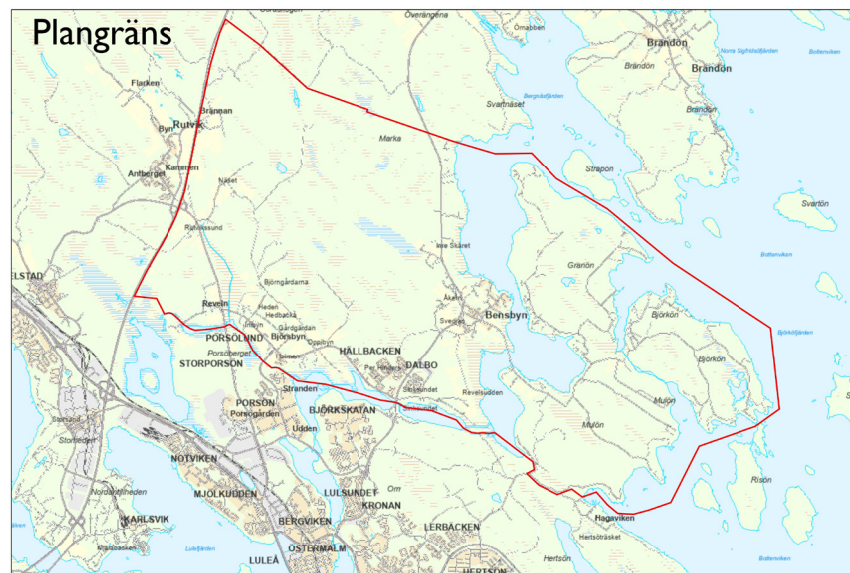
- Identifiera och beskriva bebyggelsens karaktärer och bebyggelsestruktur
- Identifiera och beskriva eventuella kulturhistoriskt särskilt värdefulla miljöer
- Peka ut särskilt värdefulla fastigheter eller byggnader
- Peka ut var inom området förtätning eller ny bebyggelse kan vara lämplig med hänsyn till kulturmiljövärden

Den geografiska avgränsningen för utredningsområdet utgörs av planområdesgränsen för FÖP för Bensbyn-Björnsbyn. Utredningen omfattar hela området inom avgränsningen, men fokuserar på bebyggda områden.

Geografisk indelning av Luleå kommun

Karta över Luleå kommun med indelning i landsbygdsområden. Landsbygdsområde Mitt i rosa färg. Källa: Luleå kommun

Planområdesgräns för FÖP Bensbyn-Björnsbyn i rött. Källa: Luleå kommun

UNDERLAG

Som stöd har tidigare utredningar och annat relevant underlagsmaterial använts.

- FÖP Bensbyn 2016
- ÖP Luleå kommun
- Gårdar och människor i Bensbyn
- Bensbyn förr och före det
- Björsbyn- en medeltida by med anor
- Gårdar och namn i Nederluleå socken
- Luleå stadsarkiv, historiska bilder
- Kringla, Riksantikvarieämbetet
- Regionalt kulturmiljöprogram, Norrbottens län
- Historiska kartor, Lantmäteriet
- Kunskapsbanken PBL, checklista för karaktärsdrag, Boverkets
- Fältarbete och inventering av byggnader och miljöer.
- Vårt hävdade Norrbotten. Program för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden i Norrbottens län.

An aerial photograph showing a large body of water, likely a lake or bay, with a narrow land isthmus connecting two larger landmasses. The isthmus is covered in dense forest with trees showing autumnal colors of yellow and orange. A paved road runs along the length of the isthmus. The surrounding water is calm, and the sky is clear.

FÖRUTSÄTTNINGAR

*Vy längs Skärgårdsvägen mot Likskäret och
vägbanken över vattnet till Mulön.*

FÖRUTSÄTTNINGAR

TIDIGARE STÄLLNINGSTAGANDEN

BENSBYN FÖP 2016

Den fördjupade översiktsplanen för Bensbyn antogs 2016-01-25, och aktualiserades 2019 i samband med beslut om att revidera översiktsplanen för Luleå. Aktualiseringen innebar vissa revideringar av dokumentet, vilka omfattade planområdets geografiska avgränsning och en anpassning av markanvändningskartan i enlighet med översiktsplanen. I FÖP föreslås en bebyggelseexpansion som skulle innebära en utökning i storleksordning en halv gång byns storlek. Detta skulle även inbegripa utökning av gator och annan infrastruktur. Vidare föreslås en ny väg till Mulön-Björkö-Granön söder om byn, och att bebyggelsen öster om Bensbyvägen ansluts till Luleås vatten- och avloppsnät. Utökningen av bebyggelsen föreslås ske i centrala Bensbyn och något norrut i Järnvikenområdet, medan de större sammanhängande jordbruksområdena väster och söder om byn samt strandområdena avses bevaras. *Den nya bebyggelsen ska lokaliseras och utformas med stor hänsyn och anpassning till den befintliga kultur- och naturmiljön, så att Bensbyn blir en attraktiv boende- och livsmiljö.*

Teckenförklaring

- Planområde
- Mark- och vattenanvändning
  - Tät bebyggelsestruktur
  - Landsbygd
  - Natur
  - Vatten

Mer specifikt anges följande angående kulturmiljö:

Kulturmiljövård och fornlämningar

Kulturmiljövårdens intressen i Bensbyn består av rester av kulturhistoriskt värdefulla miljöer som äldre vägar, fornlämningar samt enskilda värdefulla byggnader. Det kvarvarande äldre vägnätet är relativt omfattande. Bebyggelsevärdena har minskat under senare år genom främst nybyggnation och förändringar i bebyggelsen. Det finns även flertalet fornlämningar i form av äldre husgrunder, stenmurar m m. som har kulturhistoriskt värde och är skyddade.

Karta med föreslagen mark- och vattenanvändning. Källa: Luleå kommun

Överväganden – rekreation och natur- och kulturmiljövård

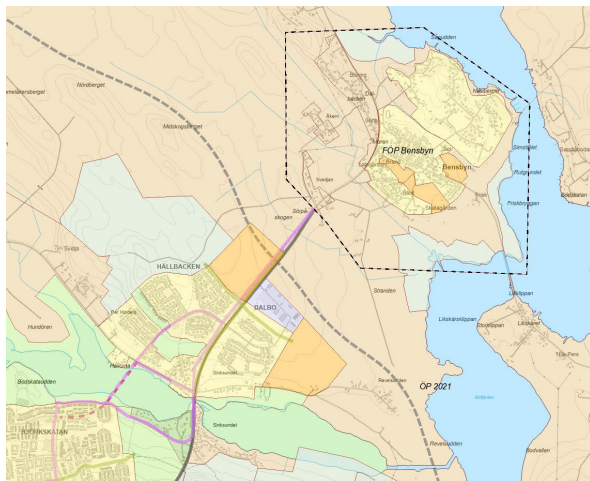
Hänsyn till natur- och kulturmiljön samt behovet av områden för rekreation ska tas under planering och utveckling av bebyggelsen och infrastrukturen i Bensbyn. Detta är centralt för att åstadkomma en attraktiv boende- och livsmiljö med tydlig identitet i Bensbyn. Det öppna jordbrukslandskapet väster och söder om Bensbyvägen samt vid Biskopshällen är särskilt värdefullt och ska bevaras. Inom dessa områden bör nybebyggelse inte ske i nämnvärd omfattning. De kvarvarande kulturhistoriska, miljömässiga och estetiska värdena i den befintliga bebyggelsen och miljön bör så långt möjligt utnyttjas för att bevara dessa värden samt ge identitet m m till den nya bebyggelsen. De delar av det äldre vägnätet som finns kvar bör kunna integreras i ett gång- och cykelvägnät inom byn. Småbåtshamnen kan byggas ut i nordvästlig riktning vid behov. Dessa frågor bör studeras särskilt i kommande detaljplanering.

Hänsyn ska tas till områden av intresse för rekreation och naturvård så att dessa värden så långt möjligt ej påverkas negativt. Detta gäller särskilt Natura 2000-området söder om byn.

ÖP LULEÅ KOMMUN

I kartan till översiktsplanen för Luleå kommun, Program till Vision Luleå 2040, (antagen 2021) är merparten av det aktuella området kategoriserat som landsbygd. Björnsbyn och Bensbyn identifieras som stadsnära byar.

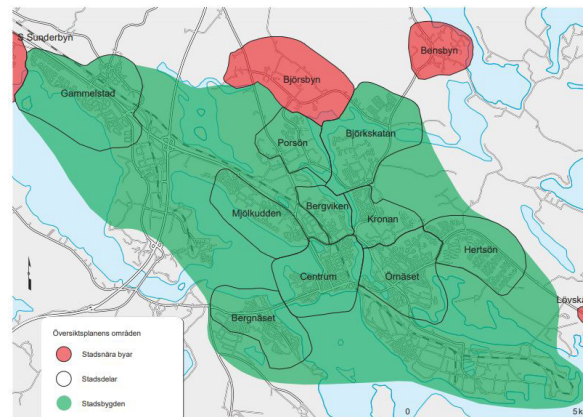
Utsnitt ur karta över områdesanvändning tillhörande översiktsplanen, kring Bensbyn och Hällbacken. Orterna omges av landsbygd. Bensbyn och Hällbacken är dock utmärkta som områden med tät struktur. Här finns även nya framtida områden med tät struktur identifierade (mörkare orange), där en VA-utbyggnad planeras för att möjliggöra den nya tät bebyggelsen. Delar av strandområdena är identifierade som grönområde eller natur. Klassningen som natur gäller för områden med formellt skyddad natur, exempelvis naturreservat. Ett sådant område finns även nordväst om Hällbacken. Källa: Luleå kommun

Vidare anges i översiktsplanen följande av relevans under rubriken *Landsbygd och stadsbygd*:

Landsbygden utanför de samlande och stadsnära byarna har både större möjligheter och frihetsgrad när det gäller bebyggelsens utveckling. Tillskott av bebyggelse ska ske i närheten av befintliga bebyggelsegrupper så att underlag för service och bygemenskap stärks. [...] Odlingsmarken, skogen och landskapsbilden måste vara i fokus för utvecklingen så att verksamheter som livsmedelsproduktion, skogsbruk, rennärning, turism ges goda förutsättningar.

De samlande byarna ska ha viktiga funktioner för sina respektive landsbygdsområden och de ska fungera som noder som underlättar sambanden mellan landsbygd, samlande by och stadsbygd. [...].

*I tre av de stadsnära byarna, **Bensbyn**, Rutvik och Sunderbyn ska plats finnas för tillkommande bebyggelse i större omfattning. För boende i stadsnära byar är stadsbygden huvudsaklig plats för service, vilket gör kommunikationerna till stadsbygden extra viktiga. [...]*

Kartutsnitt över centrala Luleå (grönt) med de stadsnära byarna (rött) Björnsbyn och Bensbyn. Källa: Luleå kommun

Skärgården ska ha kvar sina kulturmiljöer med höga värden i de gamla fiskelägena på öarna.

Under rubriken *Områden för verksamheter* anges även:

Värdefull jordbruksmark och skogsbruksskogar ska finnas kvar för att möjliggöra en lokal förädling och konsumtion. Självförsörjningsgraden av baslivsmedel ska öka och den regionala marknaden växer.

Ett ställningstagande kring kulturmiljö finns med som en av översiktsplanens utgångspunkter enligt nedan:

Stärka kulturmiljöernas värden

Våra kulturmiljöer bidrar till attraktivitet och identitet samt ger information om platsens historia och utveckling. Samtidigt som det är viktigt att skydda, bevara och utveckla dessa miljöer så behöver inte ett sådant förhållningssätt bromsa framtida bebyggelseutveckling. Vi strävar efter att ny bebyggelse ska samspela och tydligt förhålla sig till dessa kulturmiljöer. För att kunna göra det behöver vi stärka vår kunskap om kulturmiljöerna.

Under rubriken *Principer för genomförande till 2040* anges även följande avseende kulturmiljö:

Vi ska prioritera kulturmiljövärden som bedöms som mycket höga så att de kan användas och utvecklas utan att värdena går förlorade. Mycket höga värden har byggnader eller områden som är unika, omistliga, sällsynta och som är representativa i ett internationellt och nationellt perspektiv. Planering och byggnation i områden med höga kulturmiljövärden ska utföras så att det som tillkommer eller förändras samspelar med värdet.

AKTUELLA LAGRUM

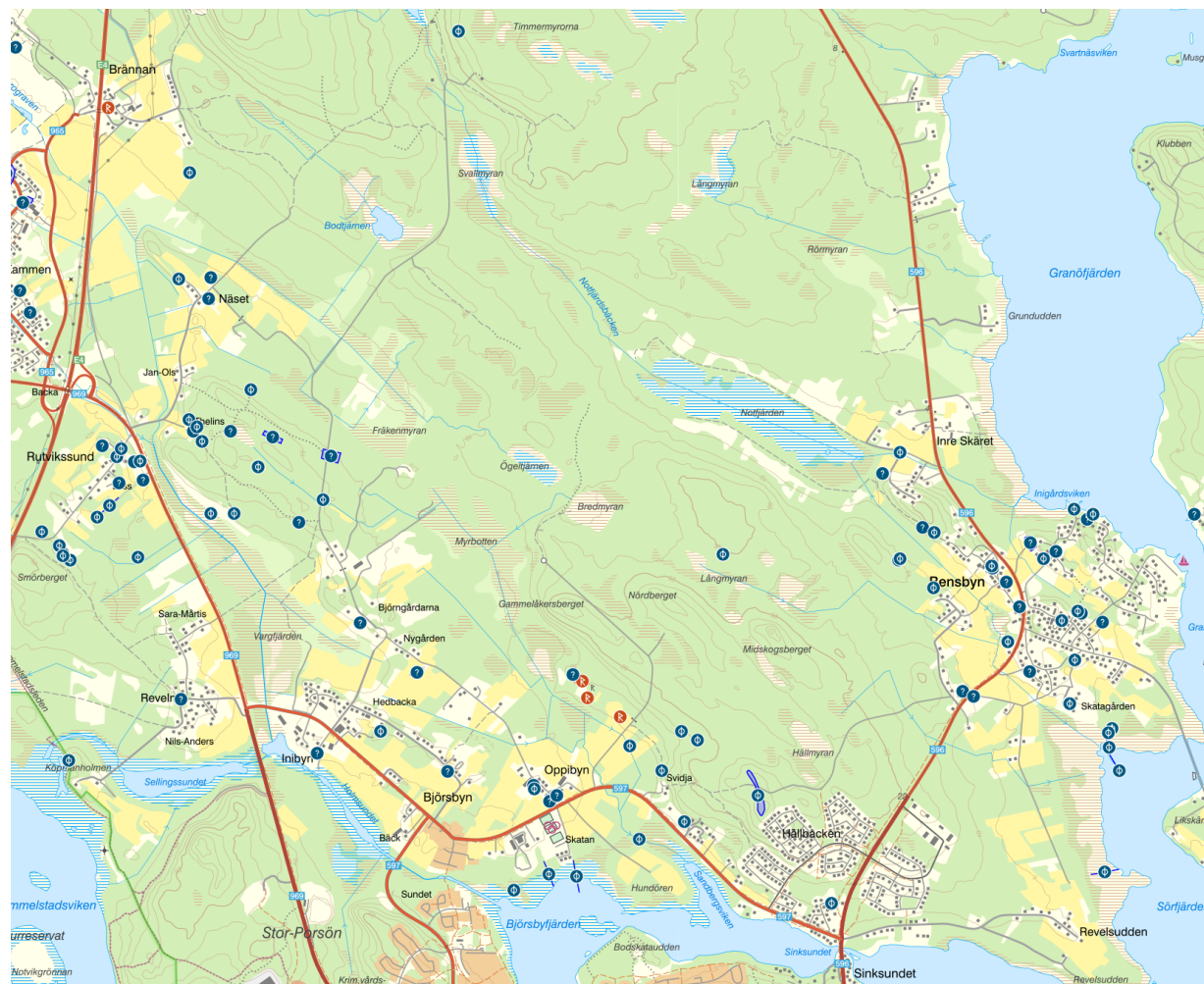
KULTURMILJÖLAGEN (1988:950)

FORNLÄMNINGAR

Kulturmiljölagen (KML) innehåller bestämmelser för skydd av värdefulla byggnader liksom fornlämningar, fornfynd, kyrkliga byggnadsminnen och vissa kulturföremål. I kulturmiljölagen står det att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön och ansvaret delar vi tillsammans: såväl myndigheter som enskilda personer är skyldiga att visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön.

Fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider som har tillkommit genom forna tiders bruk och som är varaktigt övergiva och tillkomna före 1850. Lämningar som är yngre än 1850 brukar kallas för övriga kulturhistoriska lämningar. Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning. Det är länsstyrelsen som beslutar om krav på arkeologisk undersökning och gör bedömningen hur bevarandet ska avvägas mot samhällsintressen vid en eventuell exploatering.

Inom utredningsområdet finns många övriga kulturhistoriska lämningar och möjliga fornlämningar. De lämningar som förekommer är till stor del by- eller gårdstomter, rester av bebyggelse (exempelvis husgrunder), spår av äldre tiders jordbruk (exempelvis fossil åker) och lämningar efter binäringar till jordbruket som varit vanliga i området, exempelvis tjärbränning, pottaskeframställning m.m. Konstaterade fornlämningar utgörs av bebyggelse-lämningarna vid Gammelälkern i Björnsbyn.

Översiktskarta, fornlämningar inom planområdet. Röd markering motsvarar fornlämning, blå markering motsvarar övrig kulturhistorisk lämning (beteckning Φ) eller möjlig fornlämning (betecknas med '?'). På öarna finns få upptäckta lämningar. Källa: Lantmäteriet

BYGGNADSMINNEN

Inom planområdet finns inga byggnadsminnen.

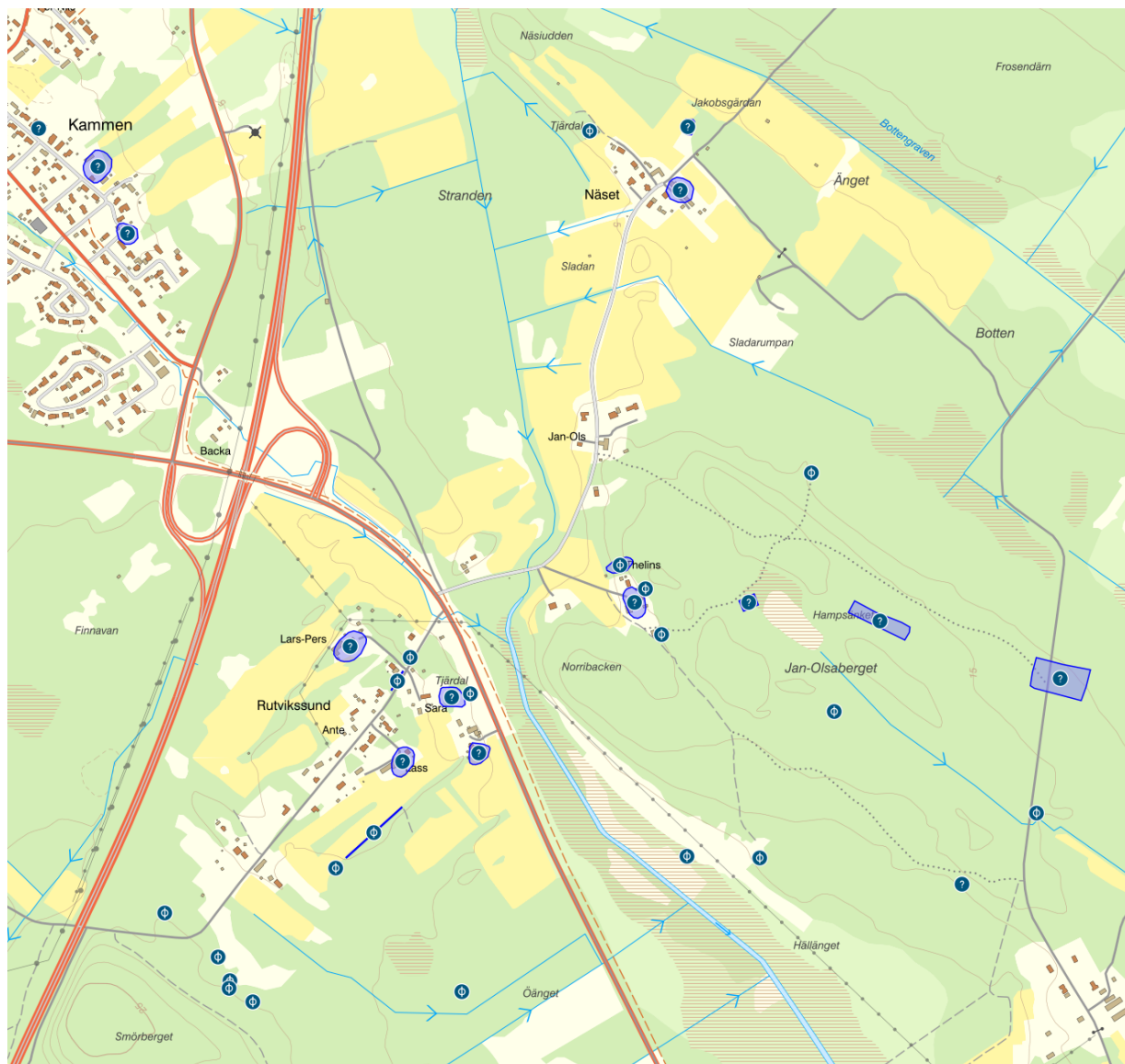
Karta över fornlämningar i Bensbyn. Röd markering motsvarar fornlämning, blå markering motsvarar övrig kulturhistorisk lämning (beteckning Φ) eller möjlig fornlämning (beteckning ?). Källa: Lantmäteriet

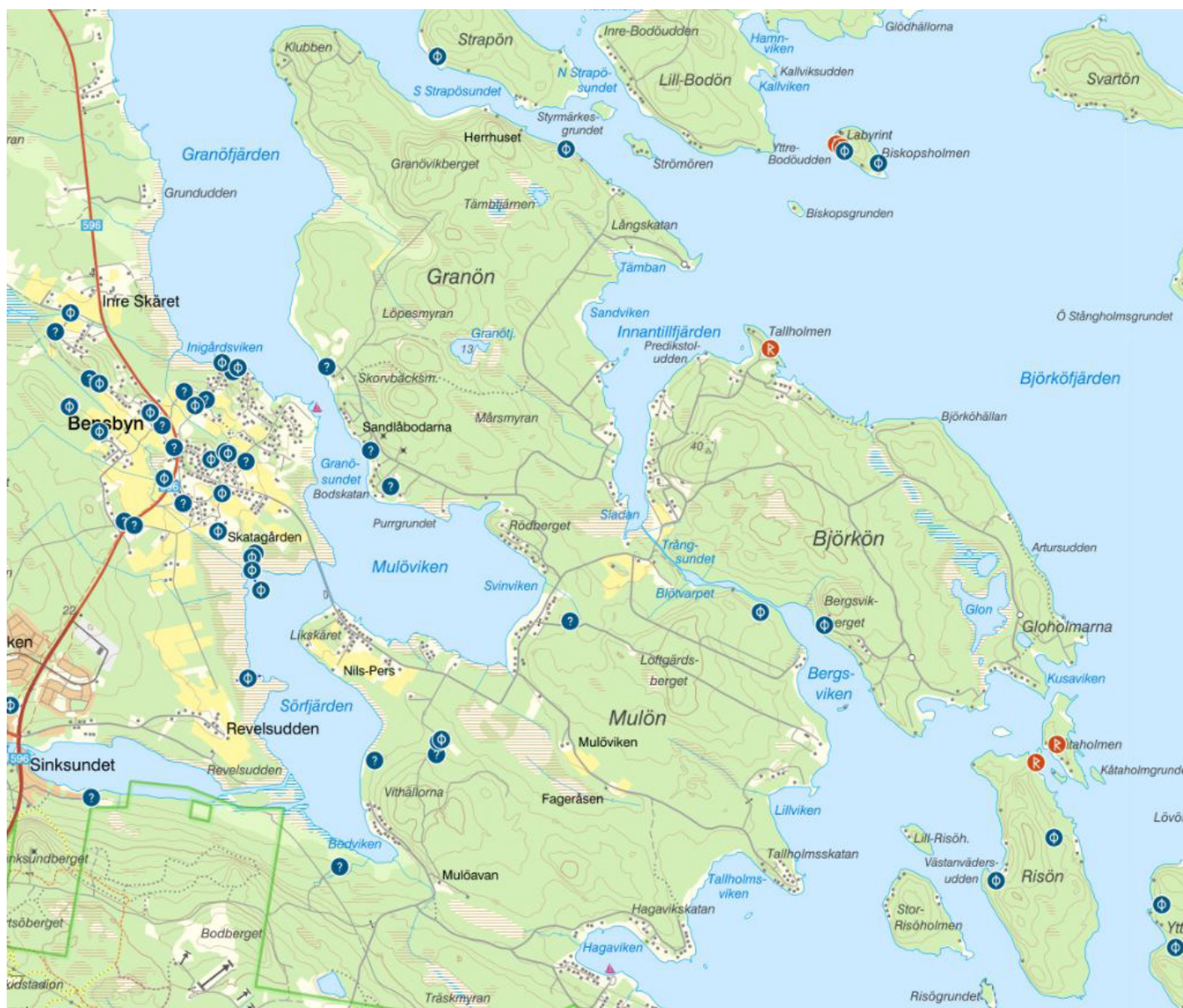
Karta över fornlämningar i Björnsbyn och Reveln. Röd markering motsvarar fornlämning, blå markering motsvarar övrig kulturhistorisk lämning (beteckning Φ) eller möjlig fornlämning (beteckning ?).
Källa: Lantmäteriet

Kartor över fornlämningar i Rutvikssund, Näset, Brännan m.m. Röd markering motsvarar fornlämning, blå markering motsvarar övrig kulturhistorisk lämning (beteckning Φ) eller möjlig fornlämning (beteckning ?). Källa: Lantmäteriet

Karta över fornlämningar på öarna. Röd markering motsvarar fornlämning, blå markering motsvarar övrig kulturhistorisk lämning (beteckning Φ) eller möjlig fornlämning (beteckning ?). Källa: Lantmäteriet

PLAN- OCH BYGGLAGEN (2010:900)

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar hur mark- och vattenområden används och hur markanvändningen skall utvecklas. Lagen fastställer att planläggningen av mark- och vattenområden är en kommunal angelägenhet och ställer krav på att kommunen upprättar en översiktsplan över hela kommunen. Lagen innehåller bestämmelser om bland annat detaljplaner och bygglov.

Planläggning enligt denna lag ska ske med hänsyn till natur- och kulturvärden, andra miljöaspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden. Lagen fastställer att byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. Dessa kan av kommunerna skyddas genom bestämmelse i detaljplan. Skyddet regleras i PBL:s 8 kapitel och de bestämmelser som läggs in i planen är juridiskt bindande.

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt Plan- och bygglagen är även 2 kap. 6 § tillämplig.

PBL 2 kap. Allmänna och enskilda intressen

1 § Vid prövningen av frågor enligt denna lag ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen.

3 § Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

6 § Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

6 § Tredje stycket

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

PBL 8 kap. Krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser

Plan- och bygglagens åttonde kapitel reglerar krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser. Vid en bygglovsprövning omfattas byggnader som bedöms ha särskilt högt kulturhistoriskt värde av förbud mot förvanskning av kulturvärden, 8 kap. 13§. För alla byggnader gäller även varsamhetskrav och särskilda krav vid underhåll enligt 8 kap. 17§ och 14§.

13 § Förvanskningsförbud

En byggnad eller som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Enligt 13 § 1 st. p.4 ska förvanskningsförbudet även tillämpas på bebyggelseområden.

14 § Underhåll och varsamhet

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Varsamhet och ändringar

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

REGIONALT KULTURMILJÖPROGRAM

I Norrbottens läns kulturmiljöprogram för perioden 2010-2020 är området Sinksundet upptaget som ett välbevarat sommarstugeområde i Luleå kommun. I övrigt finns inga kulturmiljöer inom eller i närheten av planområdet omnämnda. Den typ av sommarstugor som förekommer i Sinksundet finns också på andra håll vid strandområdena inom planområdet, och kan i varierande grad vara kulturhistoriskt värdefulla. Dessa platser utgör emellertid inte lika välbevarade och sammanhållna miljöer.

Sinksundet

Kort beskrivning

Sinksundet är ett sommarstugeområde från 1930-talets slut där området söder om sundet är det bäst bevarade med sina små stugor i personlig stil och avsaknad av tydliga tomtgränser.

Motiv till urval

Sinksundet är ett av Norrbottens få välbevarade sommarstugeområden för arbetare som växte fram i och med semesterlagen 1938. Sommarstugornas variationsrikedom visar tydligt hur de tillkommit allteftersom, beroende på tid och ekonomiska möjligheter och utan reglering. Detta ger området ett högt kulturhistoriskt värde.

Skydd

Sinksundet är upptaget som område av övrigt intresse för kulturmiljövården i översiktsplanen från 1990. Här finns områdesbestämmelser med skyddsföreskrifter för områdets östra del.

Karta och exemplifierande bilder på sommarstugebebyggelse i Sinksundet. Källa: Länsstyrelsen Norrbotten

Kulturmiljön idag

I dag ligger stugområdet i närheten av större bostadsområden. Sommarstugeområdet på sundets nordsida har inslag av nyare sommar-

stugor av typhusmodell vilket fortfarande till stor del saknas på sydsidan. Miljön förändras i relativt stor utsträckning, speciellt i den östra delen där flera nya stora fritidshus har byggts.

Vårt hävdade Norrbotten, Program för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden i Norrbottens län, togs fram av Länsstyrelsen i Norrbotten år 1993, och innehåller bland annat karaktäriseringar av odlingslandskapet i länet samt utpekanden av bevarandevärda miljöer sett till natur- och kulturvärden. I programmet pekas Revelsudden (belägen något söder om Bensbyn) ut med bevarandeklass II. I övrigt finns inga platser inom utredningsområdet norr om Luleå specifikt utpekade. Utredningsområdet är en kustbygd vars karaktär stämmer väl överens med det som beskrivs i programmet enligt nedan.

Kustbygdens odlingslandskap

Kustbygdernas odlingslandskap består av de områden där medeltidens bygder funnits, dvs Pite älvdal upp till i höjd med Man järv, Lule älvdal till Harads samt Kalix älvdal upp till i höjd med Rödupp. Hit sträcker sig den bygd som skildras i Gustav Vasas skattelängder.

Kulturlandskapet domineras av det storskaliga odlingslandskapet som har kunnat utvecklas på bördiga havs- och älv-sedimentmarker i kustland och älvdalar. I huvudsak är landskapet åkermarksdominerat med vall-och fodersäddodling, vilket har givit ett bärkraftigt jordbruk med större gårdar och mer djur. De största arealerna finns utefter älvdalarna samt vid kustområdets slättland och sjöar.

I detta område finns i odlingslandskapet en mångfald i bl.a. fågellivet. Många av kustlandets uppgrundade havsvikar och slättlandssjöar med

anslutande odlingslandskap utgör viktiga rast-och häckningslokaler för rovfåglar, tranor, gäss, vadare och andfåglar.

Ett känt begrepp är "Ladrikets fåglar", vilket betecknar lappuggla, jorduggla, tofsvipa, trana, storspov och flera gåsarter. Det öppna odlingslandskapet intill älvarna och de uppodlade havsvikarna med sina raningsmarker hyser en fauna och flora som på andra håll trängts tillhaka. Där dessa raningsmarker forfarande hävdas, idag oftare genom bete, har de en rik flora och fågelliv.

Byarna är ofta stora, i nedre Luleå älvdal och i Pite älvdal rent av mycket stora mätt med nationella mått. Till skillnad från Tornedalen där byamönstret generellt kan beskrivas som strandradbyar har de övriga älvdalarna mer varierade bebyggelsemönster där formerna för bebyggelsen växlar från radbyar till närmast klungbyliknande formationer. Ägorna ligger inte sällan tidigt sammanblandade med varandra. Holmarna ute i älvarna utnyttjas för slätter och i vissa fall till odling, och ute i kustlandet finns byar med ett livaktigt fiske. Även skärgårdens öar börjar tas i anspråk tidigt. Brändön i Luleå är ett exempel på en medeltida agrarbebyggelse som tillkommit på en ö, men som idag genom landhöjningen kommit att ligga i anslutning till fastlandet. På Hindersön finns idag ett odlingslandskap med en kontinuitet ned till medeltiden i ett ännu obundet läge.

Karakteristiskt för kustbygdens agrara landskap i Norrbotten är de utbredda ladlandskapen på sedimentmarker med öppna diken och mångformiga odlingslandskap, relativt stora brukningsenheter, bebyggelsens utformning med ett äldre skikt med

enkelstugor och parstugor, inte sällan påbyggda, parallellt med modernare bebyggelse och helt moderna villor, bebyggelsens placering på impedimentmarker med stora bebyggelseenheter, ålderdomliga brukningsvägar och byavägar, odlingsrösen och stenmurar samt andra bevarade kulturlandskapselement, viktiga rastfågellokaler för höst- och vårflytt, små slätterenheter i anslutning till stränder vid älvar, åar och hav.

Kustbygdens jordbruk präglas idag liksom förr av en specialisering, direkt inriktad på mjölk- och köttproduktion, vilket inneburit att odlingslandskapet kommit att karaktäriseras av vallodling. Tidigare så betydelsefulla slätter- och betesmarker har minskat kraftigt i betydelse. Det mest karaktäristiska draget för kustlandet är det relativt storskaliga odlingslandskapet.

Revelsudden

Beskrivning

Revelsudden ligger strax norr om Luleå vid Sörfjärden. Området utmärker sig genom ängsmarker och strandängar. Under vissa vårar ses rikligt med rastande vadare speciellt brushanar men även stora mängder änder, gäss och sångsvan trivs här.

Bebyggelsen ligger som en radby på moränmarken ut i Sörfjärden.

Sammanfattande värdeomdöme

Ett område med öppna odlingsmarker med anslutande strandängar vilka utgör viktiga rastlokaler för sträckande fågel.

MILJÖBALKEN (1998:808)

Miljöbalken (MB) syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. I de allmänna hänsynsreglerna beskrivs vilka krav som ställs på en verksamhetsutövare för att förhindra skador på miljön.

RIKSINTRESSE KULTURMILJÖVÅRD

Riksintressen regleras genom MB. Riksintressen ska skyddas mot påtaglig skada, övriga kulturmiljöer ska så långt som möjligt skyddas mot påtaglig skada. Länsstyrelsen har tillsynsansvar för områden av riksintresse och ska bland annat tillse att kommunerna beaktar riksintressena i den fysiska planeringen i samband med detaljplaner och översiktsplaner. Kommunerna är skyldiga att säkerställa riksintressena i sin översiktsplan. Om länsstyrelsen bedömer att ett riksintresse inte tillgodoses, eller att det finns risk för påtaglig skada i och med genomförandet av en plan kan länsstyrelsen upphäva planen. Påtaglig skada kan bedömas uppstå även vid förändringar utanför ett riksintresseområde.

Kulturmiljövårdens riksintressen ska sammantaget ge en bred bild av samhällets historia, så som den återspeglas i landskapet, med regionala variationer och särdrag. Att tillvarata kulturmiljövårdens riksintressen handlar dels om att förhindra att värdena skadas och dels om att områdets kulturhistoriska värden och potential ska vara fortsatt tongivande vid förändringar.

LANDSKAPSBILDSSKYDD

Inom planområdet förekommer inga områden belagda med landskapsbildsskydd. Ett strandområde vid Skatabryggan söder om Bensbyn skyddas av Art- och habitatdirektivet, Natura 2000. Ett mindre område centralt i Bensbyn är vattenskyddsområde. Söder om Sinksundet-Revelsudden på Hertsön finns det större naturreservatet Ormberget-Hertsölandet. Ett litet område på Granön är belagt med skogligt biotopskydd.

Karta över riksintressen för kulturmiljövård (röd markering) i området kring Luleå. Inget av riksintressena ligger inom eller i närheten av planområdet. Källa: Länsstyrelsen Norrbotten

- Naturvårdsregistret
- Tillträdesförbud
  - Beslutad
  - Överklagad
  - Nationalpark
  - Naturreservat
  - Kommunala naturreservat
  - Naturvårdsområde
  - Djur- och växtskyddsområde
  - Kulturresevat
  - Vattenskyddsområde
  - Landskapsbildsskyddsområde
  - Skogligt biotopskyddsområde
  - Övrigt biotopskyddsområde
  - Interimistiskt förbud
  - Fågeldirektivet (SPA)
  - Art- och habitatdirektivet (SCI)

Karta över skyddad natur i och kring Bensbyn. Källa: Länsstyrelsen Norrbotten

PLANOMRÅDET

PLANOMRÅDET

ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING

Planområdet är beläget på landsbygden norr om centrala Luleå, och består av ett större markområde på fastlandet samt de tre närliggande öarna Mulön, Granön och Björkön. Området inbegriper en del av Luleås inre skärgårdslandskap, med vatten i form av fjärdar, vikar och smala sund mellan fastlandet och öarna. Bebyggelsen på fastlandet är till stor del belägen uteder kusten eller i nära anslutning till de stora norrgående vägarna från Luleå, Haparandavägen och E4/E10.

Den största andelen av bebyggelsen inom utredningsområdet är koncentrerad till två större byar med medeltida anor, Björnsbyn och Bensbyn. Björnsbyn är belägen i sydvästra delen av området och har en utdragen form som följer kustlinjen och huvudvägen genom området, Björnsbyvägen. Bensbyn är belägen på en utskjutande landmassa som tidigare varit en halvö, vid fastlandets östra kust. Mellan Bensbyn och Björnsbyn ligger det sentida bostadsområdet Hällbacken-Dalbo. I västra delen av utredningsområdet finns mindre och glesl placerade kluster av bebyggelse i områdena Reveln, Rutvikssund, Näset och Brännan.

Utanför de bebyggda områdena på fastlandet finns ett stort område som domineras av tät skog och myrmark.

Planområdet för FÖP ungefärligen markerat med vit linje. Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

HISTORISK UTVECKLING AV OMRÅDET

FÖRHISTORISK TID

Vattenområdet mellan Sverige och Finland, nuvarande Bottenviken, har långt tillbaka i historien utgjort en betydligt bredare vattenfylld sänka. Genom historien har sedan förhållandet mellan vatten och land vid Bottenvikens kust påverkats av issmältning, förändrade havsnivåer och landhöjning, som bidragit till att forma det Norrbottenska kustlandskapet som det ser ut idag. För omkring 10 000 år sedan började inlandsisen att dra sig tillbaka från det landområde som utgör nuvarande Norrbotten, och efter ca. 1000 år av issmältning låg Luleå kommuns kustområde under vatten. Isen förflyttade sig inåt landet, och landmassorna som successivt höjde sig ur havet kom att bilda ett landskap med kustslätter utefter grunda havsområden, djupt inskurna älvdalar, och berg inåt landet. Landskapet var alltså starkt präglad av och format under inverkan av vatten- hav, issmältning, och rinnande vatten i älvarna. För ungefär 4500 år sedan reste sig den högsta punkten i nuvarande Bensbyn över vattenytan.

Längs kustlinjen, vid havsvikar, vattendrag och sjöar, började människor så småningom att etablera sig för att söka skydd, jaga och fiska. Från stenåldern finns rikligt med spår efter mänsklig aktivitet i form av lämningar och boplatser, de äldsta från omkring 6000-10 000 år sedan. De tidigaste invånarna var alltså jägare och samlare. Kring Luleå älvdal utvecklades en utpräglad förhistorisk fångstkultur, som var rådande under hela järnåldern och även skulle utgöra grund till en viktig handelsnäring längre fram. Vid kusten var säljakt och havsfiske viktiga, medan områdena inåt landet kombinerade havets och skogens resurser genom fiske och jakt på bl.a. älg, bäver, och skogsfågel. Under denna period utvecklades även avancerad järn- och ståltillverkning i regionen. De tekniker som användes var jämförbara med de i romarriket, vilket visar på en hög nivå av teknisk skicklighet och kunskap. I Luleå skärgård har man funnit många lämningar från järnåldern, såsom labrynter, stenugnar och båtlämnningar (förtöjnings- eller uppdragsplatser för mindre båtar). Dessutom finns det säsongsanvända bostadslämningar kopplade till fiske och säljakt, inklusive grundläggningar från gamla fiskestugor och temporära säljärbostäder.

MEDELTID

Under tidig medeltid började en agrar bebyggelse att växa fram i området, med ursprung i Luleälvens mynning på 1200-talet. Vid kusten och längs älvdalen etablerades då ett antal stora byar. Jordbruket präglades till stor del av boskapsskötsel och stora ängsmarker, men kombinerades även med andra näringar såsom jakt och fiske, handel och renskötsel.

Bensbyn var en av de tidiga byarna, och fick en bofast befolkning någon gång under 1300-talet. Området var då närmast en halvö, och människorna hade sannolikt valt att etablera sig där på grund av närheten till vatten och tillgängliga markområden, samt den förbipasserande handelsleden till socknens centrum i Gammelstaden. Den första kyrkan i Gammelstad hade också byggts under 1300-talet. Vidare är byn Rutvik belagd sedan 1339 och Björnsbyn belagd som bynamn sedan 1482. Björnsbyn hade utvecklats till en naturlig handelsplats på grund av sin närhet till Köpmanholmen, där båtar förankrade när de seglade in från havet på sin väg mot Gammelstad. Byn blev redan på 1400-talet en boplatz för birkarlar, handelsmän som av staten getts monopol på handeln med samer, och ansvarade för skattein- drivning. Även Revelns läge nära Köpmanholmen lär ha varit gynnsamt med avseende på handeln.

1500-1800-TAL

Den fortsatta landhöjningen gjorde att allt mer mark frigjordes från vatten och blev tillgänglig för odling. En viktig del av jordbruket var fåbodriften, som innebar att boskapen fördes på sommarbete vid marker en bit bort från gården (exempelvis i skogen), där det fanns enklare bebyggelse i form av stugor, fähus och kokbodar. Sannolikt härrör fåbodssystemet från förhistorisk tid, men fåbodarna blev som mest vanliga i länet under 1700-talet efter att landshövdingen år 1682 förespråkade dem som en lösning på tvister om betesmark. Arbetet vid fåbodarna utfördes primärt av kvinnor i Sverige, och bestod bl.a. av vallning, vaktande av boskap, tillverkning av mejeriprodukter, bearbetning av ull, sömnad, stickning, bärplockning m.m.

I byarna utvecklades också med tiden olika sätt att utnyttja skogens resurser mer effektivt. Från 1500-talet förekom allmänt tjärbränning i byarna, då bondehushållen nyttjade tjära för impregnering av träredskap. Tjärproduktionen blev så småningom en viktig binäring och export, i synnerhet under 1600- och 1700-talen då det bland annat krävdes stora mängder tjära till

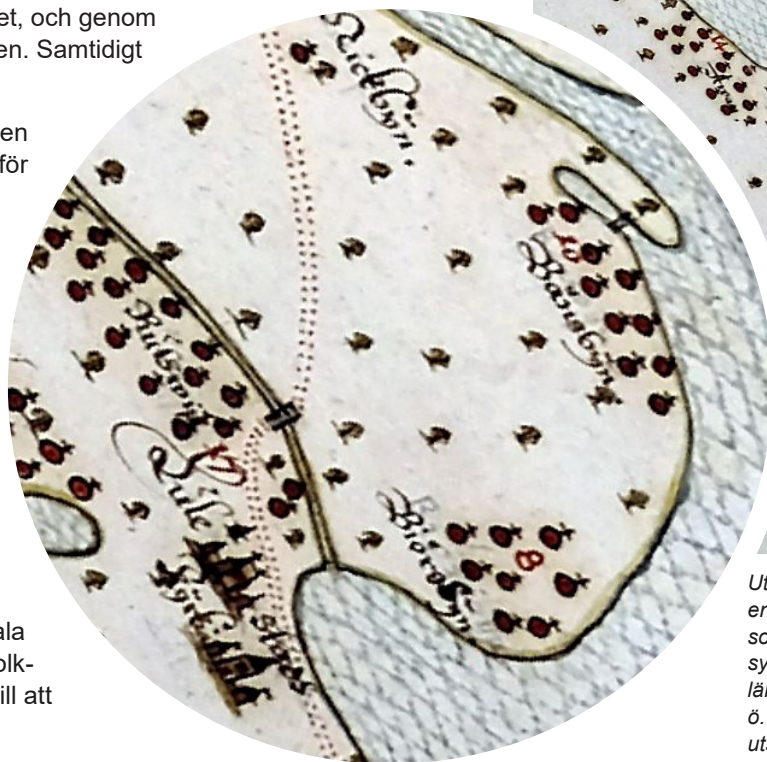
skeppen som byggdes på varven. Under 1700- och 1800-talet blev även brädsågning, tillverkning av träkol (kolning för järnframställning) och pottaska (för framställning av såpa, glas och porslin) viktiga binärningar för bönderna.

Vidare under 1700-talet infördes en rad förordningar som syftade till att skapa bättre förutsättningar för nybyggen och ökad jordbruksproduktion. Från slutet av 1700-talet och under 1800-talet skedde en stor utveckling av jordbruket och sammansättningen av byarna och dess ägor förändrades genom skiftesreformerna. Storskiftet genomfördes under 1770-talet, och laga skiftet under senare delen av 1800-talet (1850-70-talet). Samtidigt pågick i hela Norrland sedan 1600-talet en process som kallades avvitrting, vilket innebar att byarnas mark skildes från statens mark. Under 1770-talet utvecklades detta till en ny form av skattdäggning. Avvittringen i Norrbottens kustlandskap skedde under 1780-90-talet, ungefär samtidigt som storskiftet.

Storskiftet innebar att den tidigare gemensamt ägda skogen delades upp mellan de enskilda bönderna i byalaget, och genom avvitrtingen tillföll säkert en del också staten. Samtidigt skiftades åkermarken.

När efterfrågan på timmer ökade fick skogen ett ekonomiskt värde. Detta lade grunden för den snabba utveckling som sedan skedde i byarna under 1800-talet. Laga skiftet innebar att åkermarken omfördelades, och kunde medföra att gårdar behövde flytta. Detta fick långtgående konsekvenser i andra delar av landet, då byar splittrades. Men här var byarnas bebyggelse redan ganska spridd, och därför medförde inte laga skiftet lika omvälvande förändringar i byarnas sammansättning.

Skiftesreformerna bidrog till en snabb utveckling av jordbrukets produktionsmetoder. I slutet av 1800-talet ökade den lokala efterfrågan på livsmedel i takt med att befolkningen i större städer växte. Detta bidrog till att

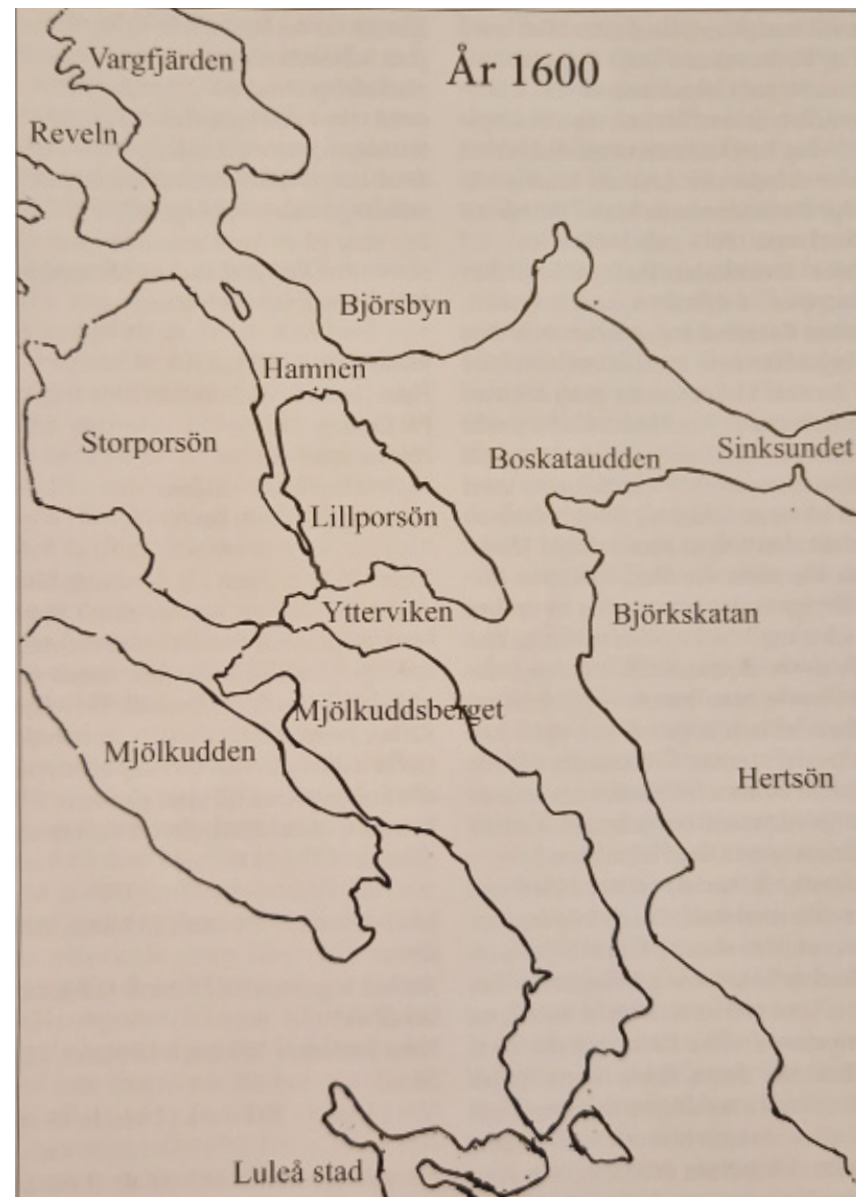
Utsnitt ur karta över Luleå socken år 1650. Kartan är sannolikt inte en särskilt realistisk återgivning av geografin, men ger en bild av vad som fanns i trakten vid tiden. Gammelstad är utmärkt med kyrkosymbol. Luleå stad, som förmodligen inte är helt anlagd, är belägen längst ut på tungan i vattnet (vid ankaret). Svartön är en fristående ö. I norr syns några av de tidiga byarna på kartan (se inzoomat utsnitt t.v.), Björnsby, Bensbyn, Rutvik och Nickbyn.

gårdarna börjar inrikta sig mer mot livsmedelsproduktion, medan tidigare binäringar som jakt och fiske fick minskad betydelse. Böndernas tillgång på kontanta medel ökade också i takt med att de kunde sälja skog till de allt större skogsbolagen. I Norrbotten som helhet skedde en stor befolkningsutveckling från slutet av 1700-talet och under hela 1800-talet.

Under slutet av 1800-talet förbättrades också vägkommunikationerna i området. De enda farbara vägarna hade under lång tid varit kyrkovägen, som ledde från Bensbyn via Björsbyn till kyrkan i Gammelstad, och kustlandsvägen som byggdes och underhölls för att makten skulle kunna ta sig fram. Landhöjningen medförde att det började finnas mer sammanhängande land att ta sig fram på, och tankarna på en väg till Luleå stad tog form. Den planerade vägen följde kyrkvägen från Bensbyn en bit in i Björsbyn, och sneddade därefter ned mot Sinksundet där det behövde byggas en broförbindelse till Porsön. Därifrån fortsatte vägen till Lulsundet, i stort sett samma sträckning som idag. Arbetet med vägen inleddes 1895, och bron över Sinksundet blev färdig strax före år 1900.

Landhöjningen har inneburit att strandlinjerna i utredningsområdet har förändrats mycket genom historien, vilket har haft betydelse för byarnas utveckling. Kartan till höger visar strandlinjerna i området kring Björsbyn år 1600. Notera Vargfjärdens storlek och hur Reveln bildar en egen udde. På nästföljande sidor visas en kartsekvens över strandlinjens utveckling från 1300-talet till 1800-talet.

Källa: Björsbyn- en medeltida by med anor

Generalstabskarta, 1891-96. Av kartan framgår att förhållandet mellan vatten och land i utredningsområdet har sett ganska annorlunda ut jämfört med idag. Mellan Björnsbyn och Reveln går Vargfjärden in, och där syns spår av att vattenytan som skilt byarna åt tidigare varit betydligt större. Det har också varit en obruten vattenled in från havet via Sinksundet- Björnsbyfjärden, förbi Köpmanholmen hela vägen in i Gammelstadsviken. Området runt Köpmanholmen består idag delvis av land, våtmark/sankmark/myrmark, som genom landhöjning kommit över vattenytan. På kartan finns även fåbodar utmärkta, på Granön för Bensbyn och på Hertsön för Björnsbyn.

BYARNAS FORM OCH BYGGNADSSKICK

Många byar på landsbygden är och har alltid varit små och glest bebyggda. Större byar i norra Sverige kunde med ökande befolkning och talrika hemmansklyvningar växa ut till långa radbyar längs en kommunikationsled, eller till oregelbundna klungbyar där lederna korsade varandra. Klungbyar kännetecknas av att gårdstomterna ligger grupperade i oregelbundna, spridda klungor. Både Bensbyn och Björnsbyn har växt fram som oregelbundna klungbyar, dock med olika form. Björnsbyn är långsträckt och gles, medan Bensbyns klungor av bebyggelse ligger mer samlat på den tidigare halvön. Bebyggelsens utbredningssätt beror till stor del på de många hammansklyvningarna. I norra Sverige rådde en annorlunda arvspraxis jämfört med andra delar av landet, där det vanligen var så att äldsta sonen fick arva gården. Här har det istället varit vanligt med flera arvtagare till varje gård. Någon av dem fick överta hemgården, och övriga söner och döttrar har uppfört nya gårdar på mark som tillhört hemgården, ofta på kort avstånd därifrån. Det är inte ovanligt att gårdar som nypförs i samband med hemmansklyvning har fått namn efter arvtagaren till marken. Därför lever många egennamn kvar som benämning på gårdar på dagens kartor, exempelvis Jöns, Pell, Nils-Anders, Sara-Mårtis etc.

Det äldre byggnadsskicket i Norr- och Västerbottens byar har sitt ursprung i vad som brukar gå under beteckningen den nordsvenska gården. En gård bestående av många hus, byggda var och en för sitt ändamål och placerade kring en fyrkantig innergård. [...]. Under 1800-talet blev det allt vanligare att den fjärde sidan lämnades öppen, så att gården blev trelängad.

Mer specifikt kallas gårdstypen som i äldre tider dominerat jordbruksbebyggelsen i dessa trakter för Västerbottensgård (då området tillhörde Västerbotten före Norrbottens bildande år 1810) eller Norrbottensgård. Gården bestod av manbyggnad (bostadshuset), bagarstuga och ladugård med bodar, lider och fähus för gårdens olika djur. Till gården hörde vanligen ytterligare hus såsom foderlada, tröskloge, matkällare, brygghus och härbre, som hade en friare placering. Smedja och bastu kunde också finnas, och placerades då på visst avstånd från gårdsbebyggelsen med hänsyn till brandrisken. Härbret inrymde gårdens mest värdefulla tillgångar, och placerades därför likt de senare på visst avstånd för att kunna klara sig vid en brand. Av denna anledning finns mångs härbren fortfarande bevarade. Husen var traditionellt knuttimrade konstruktioner. På en normalstor gård kunde finnas uppemot tjugo timrade hus. Inom ramen för knuttimringstekniken

kan byggnaderna indelas efter hur många knutar de har. Bostaden eller manbyggnaden utgjordes ofta av en åttaknutad parstuga som senare under 1800-talet byggdes på med en halv våning, försågs med låga vindsfönster och kläddes in med rödmålad locklistpanel. Det är detta utseende som ofta förknippas med och anses karaktäristiskt för en Norr- eller Västerbottensgård. Att de timrade husen kläddes in med träpanel var delvis ett resultat av att sågat virke blev lättillgängligt och billigt till följd av industrialiseringen och de många sågverken som etablerades mot slutet av 1800-talet. Det ökade välståndet inom jordbruksbyarna under samma tid manifesterades genom klassiskt inspirerad utsmyckning av bostadshusens fasader med bl.a. ljust målade tempelfrontoner över fönster och hörnkedjor.

En annan bebyggelsesutveckling kopplat till jordbruket under senare delen av 1800-talet var etableringen av rundlogar; oftast åttakantiga timrade volymer, där hästen vid tröskning av säd kunde gå i en cirkel för att driva runt en centralt placerad bult. Detta innebar en effektivisering jämfört med tidigare rektangulära trösklador, långlogar, där hästen hade behövt vändas. Rundlogarna kom att bli ett mycket vanligt inslag på landsbygden i Norrbotten, men vann större popularitet exempelvis i Pitebygden än i trakterna kring Luleå. Som ett resultat av detta finns exempel både på äldre rektangulära trösklador och rundlogar bevarade på gårdarna norr om Luleå. Under samma period blev det också vanligare med ladugårdsbyggnader av sten.

Vy mot en av Björngårdarna i Björnsbyn, uppförd 1850 med för Norrbottensgården karaktäristisk mangårdsbyggnad t.v. och en delvis murad ladugård t.h. Källa: Luleå kommuns stadsarkiv

Gården Bäck i Björnsbyn. Typisk gård för det sena 1800-talet med ladugård av sten och rundloge. Källa: Luleå kommuns stadsarkiv

Timrad loge, Björngårdarna i Björnsbyn. Enligt uppgift byns äldsta byggnad.

Lotsgården, en traditionell Norrbottensgård med anor från 1700-talet i Bensbyn.

1900-2000-TAL

Under 1900-talet började viss bebyggelse att etableras utanför de större byarna. En småskalig sommarstugebebyggelse började växa fram vid strandområdet Sinksundet i slutet av 1930-talet, i spåren av en ny semesterlagstiftning 1938, som medförde att också arbetare fick rätt till två veckors semester. Marken vid Sinksundet ägdes av Björnsbybönderna, och hade tidigare varit platsen för en fäbod. Nu arrenderades marken ut till arbetare, som kunde uppföra sina sommarstugor helt enligt egna preferenser, i ett oreglerat system där inga tomter styckades av. Med anledning av detta finns en stor variationsrikedom när det kommer till stugornas utseende. Liknande småskalig sommarstugebebyggelse etablerades också i mindre omfattning i andra strandområden, bl.a. vid Järnviken, Sågudden, Inre Skäret, på Likskäret och på öarna i övrigt. Sommarstugorna i dessa områden verkar framförallt ha uppförts under 1940- och 60-talet.

Förändringar skedde även av vägförbindelsen och bron över till Sinksundet. Omkring 1930 byggdes vägen om mellan Bensbyn och Sinksundet, den fick en ny rak sträckning från gården Schwidja till Sinksundet. Den tidigare bron revs 1935 och ersattes av en ny. Den nuvarande Sinksundsbron byggdes år 1960.

I byarna förekom fortsatt förtätning och viss bebyggelseexpansion under 1900-talet. Bebyggelsen förtätades på sina ställen med mer renodlade villagator under perioden 1950-2000. Under 1970-90-talet växte områdena Hedbacka och Holmen kraftigt i Björnsbyn. Det tillkom även några storskaliga stall och hallbyggnader i västra delen av Björnsbyn nära Hedbacka. En annan storskalig anläggning något österut var Björnsby Handelsträdgård, idag Stadsträdgården, som anlades 1976 och med tiden har expanderat. Bensbyn förtätades väsentligt i området mellan Skärgårdsvägen och Benzeliusvägen, och ett område längst i sydöst av Bensbyn byggdes även ut med nya villor. Den stora trafikleden Haparandavägen började anläggas under 1970-talet och förbands så småningom med motorvägen E10/E4 i nivå med Rutvik. Denna väg skär genom Brännan. Områdena Hällbacken och Dalbo byggdes ut som enhetliga villaområden under 2000-talet.

Exempel på äldre fritidshus i Sinksundet, Björnsbyn. Foto från 1977. Källa: Luleå kommuns stadsarkiv

BENSBYN

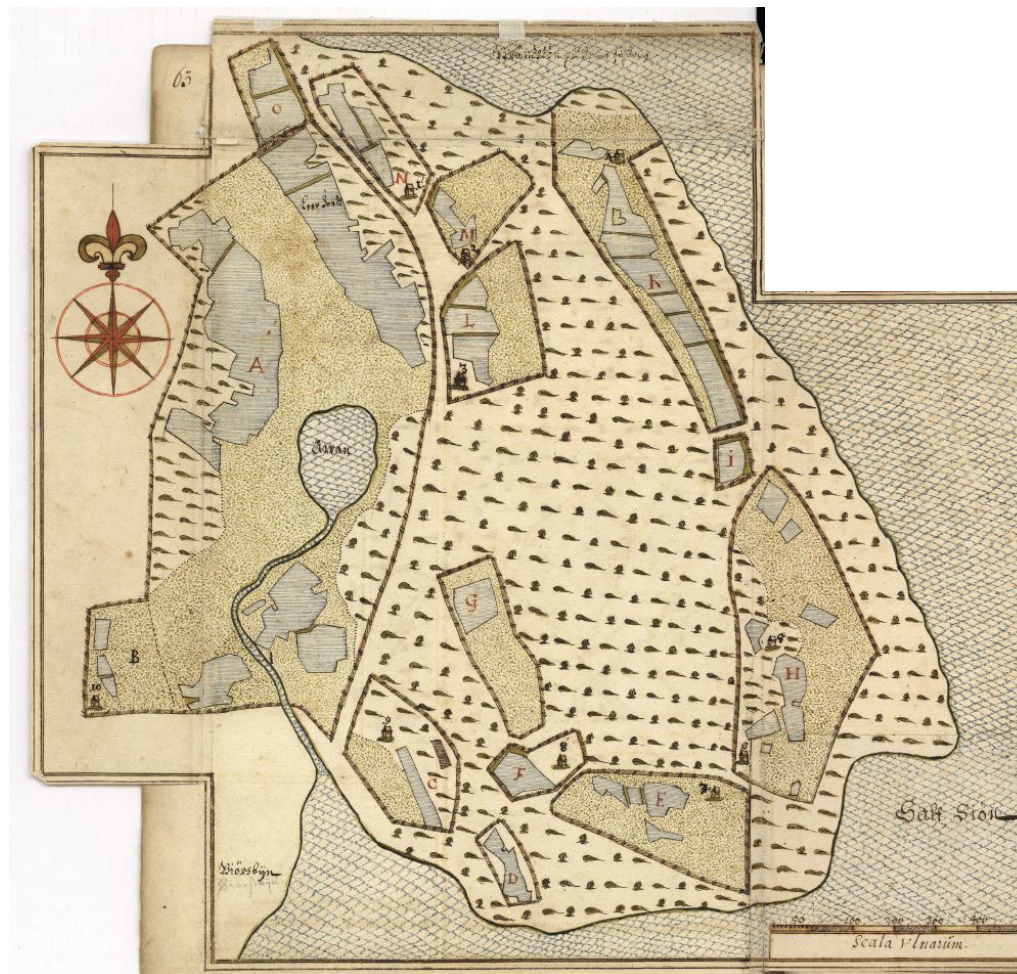
Bensbyn började växa fram som by från omkring 1300-talet, då de första invånarna bosatte sig i området. Under medeltiden växte byn betydligt, troligtvis kopplat till dess läge utmed vattenvägen till sockencentrumet och kyrkostaden Gammelstad, som utvecklades parallellt. Genom den fortsatta landhöjningen frigjordes också alltmer jordbruksmark som möjliggjorde byns expansion. Omkring 1500-talet hade Bensbyn blivit en väletablerad jordbruksby; år 1559 ska det enligt uppgift ha funnits 70 invånare, 12 hästar, 60 kor, 18 ungnöt, 72 får, 30 getter och 8 svin. År 1645, då kartan till höger är upprättad, fanns 10 gårdsställen etablerade i byn: Swidja, Beck, Mårs, Keuss, JanPers, Seel, Eijk, Inigården, Nirs och Reut.

Gårdarna Nirs, Inigården och Eijk låg i nordvästa delen av byn och var granngårdar, med Nirs och Inigården på västra sidan av en sänka, och Eijk (nuvarande Biskopshällan) på östra sidan sänkan. De här gårdarna kan ha byggts upp så tidigt som på 1400-talet. Då låg havsvattnet nära inpå med en vik strax utanför gårdarna. De tillhör sannolikt byns äldsta bebyggelse. De var på traditionellt vis belägna på åsryggar med lättodlad mark runtomkring. Troligtvis kallades denna del av byn för Innerbyn. Den gamla byvägen förbi platsen där Nirs och Inigården har legat heter idag Innerbyvägen.

Eijk-gården eller sedermera Biskopshällan har haft en särskild historisk betydelse i byn. Den ägdes i början av 1600-talet av nämndemannen Henrik Jakobsson, vars son Erik Henriksson kom att bli den berömda ärkebiskopen Erik Benzelius. Gården behölls inom samma släkt från 1600-talet fram till åtminstone 1990-talet.

Östra delen av byn kallades Ytterbyn. Här låg bl.a. Jan-Pers, en av de tidigaste bosättningarna, med utsikt mot vattnet mellan Granön och Mulön.

Den klart viktigaste jordbruksmarken i äldre tid var belägen i norra delen av byn i anslutning till de största gårdarna, Inigården och Nirs. Hälften av byns utsäde kom från gärdet invid dessa gårdar, och de omgavs av betydande arealer med betesmark. Utvecklingen i byn som helhet under 1600- och 1700-talet var mycket måttlig. Under 1600-talets andra hälft tillkom endast ett nytt hemman, Härsejs. Under samma period försvann en bosättning vid Swidja, och ersattes av den nya gården Skåtan (Skatagården).

Karta över Bensbyn år 1645. Källa: Lantmäteriet

Storskiftet som genomfördes år 1805 medförde att återmarken omfördelades, och fick till följd att man också började bruka mark utanför bykärnan. Detta var troligen eftersom den mest lättodlade marken runt gårdarna redan var tagen i anspråk och inte längre räckte till. Steniga partier och mark som tidigare legat under vatten fick då bli till ny odlingsmark. Det hade också skett en befolkningsökning, antalet hemman hade ökat från 11 stycken år 1755 till 19 år 1805. Gårdarna Pell, Lårsdjöla, HärsAnders, Bäck och Norbergs etablerades under det sena 1700-talet, flera delvis bildade ur äldre gårdar där delar av marken gått i arv eller sålts. Bäck bildades på mark från Skåtan (Skatagården). HärsAnders byggdes upp av en son till bonden på Eijk. Pell bildades ur hemgården Inigården ca. 200 m därifrån. Lorsdjöla (Lotsgärden) bildades ur Reut.

Laga skiftet av inrösningsjorden pågick under 10 år, 1859-1869. I samband med detta möjliggjordes fler hemmansklyvningar och skiftet innebar att en del gårdar flyttades till andra ställen. Antalet hemmansägare ökade till 35 stycken. Detta i kombination med flyttningar och hemmansklyvningar gjorde att nya odlingar skapades. Laga skiftet av skogsmarken genomfördes 1899-1901. I och med detta uppstod nyodlingar på Granön, Mulön och Revelsudden.

Några av de tillkommande gårdarna på 1800-talet:

- Jörns bildas ur Reut omkring 1860
- Swidja återuppstår som gårdsläge med ny bebyggelse (bostadshuset ersatt omkring 1950)
- Brand uppstår som en delning av Härsejs år 1835. Härsejs ägdes då av korpral Pamp. Brand köptes senare av Böning år 1865.
- Verners, Bensbyn 6:48, uppstod genom delning av Jan-Pers 1890.
- Böning uppfördes 1820 intill hemgården Inigården.
- Läss och Guck är utbrutna från Inigården, uppfördes 1880-90 ca. 300 m från hemgården.
- Nedre Åkern uppfördes 1870 som utbrytning ur Pell, ca. 300 m från hemgården.
- Frisk, sista utposten mot Likskär, uppfördes 1865. (Bostadshuset ersatt på 1950-talet).
- Tre gårdar uppfördes på Likskär. Nils-Jöns år 1820, Vikströms på 1830-talet och Nirs-Pers år 1879.
- Två gårdar uppfördes på Revelsudden. RevelsLars, som bildades ur Skatagården, och Nygården som bildades ur Swidja år 1886.
- Nese bildas nära Granöfjärden ur HärsAnders 1810
- Isakssons bildas ur Nese år 1880 (här startade samhällets första affär)
- Nirs delas i samband med laga skiftet i tre lika delar; hemgården Nirs, PerNirs och Benslins
- Vidare tillkom gårdarna Skåtars, Källbers, Smed, Sundströms, NyKneuss, Lund, Bäckströms, PerHärs, Smidiskåtan, NorlinschKäll och HallbersJörns.

Karta över Bensbyn från början av 1800-talet (1817-19). Källa: Lantmäteriet

Från sekelskiftet 1900 fram till 1950 utökades odlingsmarken i rask takt, dels med anledning av den växande befolkningens ökade behov av jord för sin försörjning, dels tack vare förbättrade redskap. Redan på 1920-talet fick man stor hjälp av traktorer. 1950 uppnåddes den största odlade arealen i Bensbyns historia. Då fanns 60 jordbruksfastigheter. Många skaffade kring denna tid hel- eller deltidsarbeten utanför gården, och jordbruket börjar därefter minska. Den odlade marken hade år 2000 återgått i omfattning till 1800-talets nivå. Djurhållningen har minskat betydligt överlag, och skiftat från stor andel kor till att det idag finns förhållandevis många hästar och hästgårdar.

Under 1900-talets första hälft blev gårdarna så många att det blir alltför omfattande att redogöra för alla. Men några förändringar värda att nämna:

- Övre Åkern bildades omkring 1900 av brodern till Nedre Åkern, ca. 250 västerut.
- LässLinus bildades ur Läss på 1920-talet
- Bäcks mark övergick år 1959 till Brand.

BENZELIUS-SLÄKTEN

Erik Benzelius d.ä. flyttade till Uppsala år 1639 för att studera, och utbildade sig där till teologie doktor. Han blev senare biskop, och utsågs år 1700 av kung Karl XII till ärkebiskop. Under sin livstid besökte han sin föräldrar på hemgården i Bensbyn vid två tillfällen, men levde och tjänstgjorde huvudsakligen som biskop i Strängnäs och Uppsala. Han begravdes i Uppsala domkyrka år 1709. Erik Benzelius d.ä. fick tre söner som också blev eller skulle ha blivit ärkebiskopar. Sonen Erik d.y. var mycket verksam och känd lokalt i trakterna kring Bensbyn, men hann aldrig inta rollen som ärkebiskop innan han dog. Sonen Jakob var ärkebiskop i tre år och sonen Henrik i 11 år. Två barnbarn till Erik Benzelius d.ä. blev också biskopar.

I Bensbyns missionshus, också känt som Benzeliusgården, finns en tavla som föreställer Erik d.ä. som barn, predikande för en skock får. Från äldre tiders Bensbybor finns berättelser om att Erik som barn var mycket läsintresserad och brukade bära med sig en bibel när han gick ut för att valla får. Det ska då ha funnits en särskild sten, som till formen varit lik en predikstol, där Erik brukade kliva upp och predika för fåren. Stenen, eller hållan, som fått namnet Biskopshållan, är idag delvis sönderslagen. Detta tros vara resultatet av en sprängning som företogs för att lösgöra sten till en husgrund.

Väggmålning av Halvard Sundström i Benzeliusgården Bensbyn, med alla byns ärkebiskopar. Den andre från vänster är anfadern Erik Benzelius den äldre, född 1632. Källa: Nederluleå hembygdsförening

JORDBRUK OCH LIVSMEDEL

Fårbetet var förlagt till vissa öar, däribland Björkön. Det var bland annat folk från byarna Ängesbyn, Rutvik och Björsbyn som förde dit sina får på våren och lät dem ströva fritt. De fick då erlägga en avgift till Bensbyns byamän för varje får de hade på bete.

Fäbovallar, eller sommarladugårdar, byggdes på olika ställen där korna fick gå på lösdrift i skogen. Fäbodarna sattes upp vid stranden så att det gick att ta sig dit med båt, detta eftersom vägarna var få och dåliga. Korna stod inne i fäbon under natten men släpptes "på skogen" på morgonen. Fäbovallar har funnits på Granön och Mulön samt vid Boviken, Bovallen, Svinviken, Likskär, Swidja och Inigårdsviken. Vid Granösundet fanns en särskild kofärja som skällkon (flockledaren) fick åka i, medan resten av korna simmade efter.

Mjölken från korna samt smöret och osten som producerades därav togs i första hand till vara i hemmen, men 1911 gick producenterna samman och bildade Producentföreningen med syftet att förse centrala Luleå med mejeriprodukter. Producentföreningens mejeri inrättades i ett nybyggt hus vid Storgatan, intill nuvarande Floras kulle i Luleå, år 1920.

Fiske och jakt förblev även i viss mån viktiga näringar. Fisket bedrevs under 1800-talet bl.a. från fastlandet i Granöfjärden, Mulöviken, Sörfjärden samt på vissa sidor av Mulön och Björkön.

VERKSAMHETER

Samhällets första affär var August Isakssons diversehandel, "Isakssons", som etablerades i byn år 1880. Från 1898 inrymde affären också poststation. När denna handlare lagt ned verksamheten startade under åren 1910-1920 diversehandel på några av gårdarna, Härsejs, NorlinsKäll och Böning. Ett Konsum startade i byn 1942, då man tog över rörelsen som funnits på Härsejs. 1947 uppförde Konsum en ny butik vid landsvägen. Butiken lades sedan ned 1964.

Från tidigt 1900-tal drevs även ett antal caféer och bagerier i mindre skala i byn. Varje gård hade i regel en bagarstuga, och denna nyttjades av några kvinnor som ett sätt att försörja sig. Gripen, Gropen, Höjden och Eländet är namn på caféer eller bagerier som har funnits.

Från omkring mitten av 1800-talet fanns en smed i byn, som först hade sin verksamhet på en tomt vid Granösundet belägen nära nuvarande Småbåts-hamnen. Därefter flyttade smedjan till Granön. Huset på Granön revs 1980. Det fanns även smedja på gården Norlins och i nuvarande Bensby Mekaniska.

Den första byasnickaren och timmermannen hette Johan Jakob Hallbom och kom till Bensbyn år 1876. Han har uppfört många av de hus i byn som tillkom under 1800-talets sista decennier. Vidare fanns i byn kring slutet av 1800-talet och sekelskiftet 1900 också båtbyggare, slaktare, skomakare, skräddare och sömmerskor.

Sågudden, som idag är en badplats, har tidigare fungerat som båtplats och har också som namnet antyder varit platsen för byasågen. Bensby Andels-sågföreningen bildades på platsen 1916, och en ångsåg transporterades dit över isen från Hertsön. Där fanns bl.a. såghus, spånhus och spelk (spånhyvel för takspån). Många ekonomibyggnader hade taktäckning av spån in på 1950-talet. Verksamheten var i drift fram till 1932. Ny sågverk-samhet inrättades då på annan plats.

En skola har funnits på samma tomt som nuvarande skola sedan 1874. Den första skolan brann dock ned 1908. Skolbyggnaden hade även nyttjats av en Baptistförsamling, som efter branden 1908 beslutade att uppföra ett

eget samlingshus för sina möten. Församlingen kallade sig Förhoppningen, och deras nya samlingshus vid Stenåsvägen för Elimkapellet. Kapellet var mycket välbesökt under 1920-30-talet, och många barn gick där i söndagsskola. 1999 såldes fastigheten och byggdes om till bostadshus, men huset är fortfarande bevarat.

1907 togs initiativ till uppförandet av ett missionshus som skulle fungera som samlingslokal för Ev. Lutherska Missionsförsamling och nykterhetsverksamhet, samt utgöra samlingslokal för byns gemensamma möten. Byamännen hade använt den tidigare skolan som möteslokal, och behövde efter branden en ny plats att vara på. Byggnaden, idag känd som Benzeliushuset, uppfördes någon gång efter 1911. Huset har genomgått många förändringar och renoveringar genom åren. I början av 1980-talet byttes tak, fönster och fasadpanel. Målningen föreställande Erik Benzelius d.ä. som finns i huset är utförd av konstnär Halvard Sundström, och är en stor väggmålning som tillkom i samband med en renovering på 1950-talet. Huset har haft stor betydelse lokalt för olika föreningar (husmodersförening, hembygdsförening, syförening, jaktklubb m.m.), som möteslokal och gudstjänstlokal. Det är betraktat som ett byahus.

Missionshuset tillika byahuset Benzeliushuset. Foto från år 1970. Källa: Luleå kommuns stadsarkiv

Elimkapellet, foto från år 1970. Källa: Luleå kommuns stadsarkiv

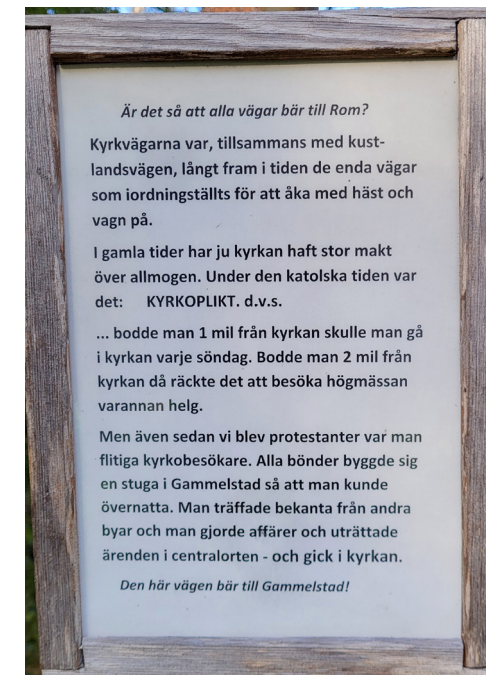

Elimkapellet, foto från år 1970. Källa: Luleå kommuns stadsarkiv

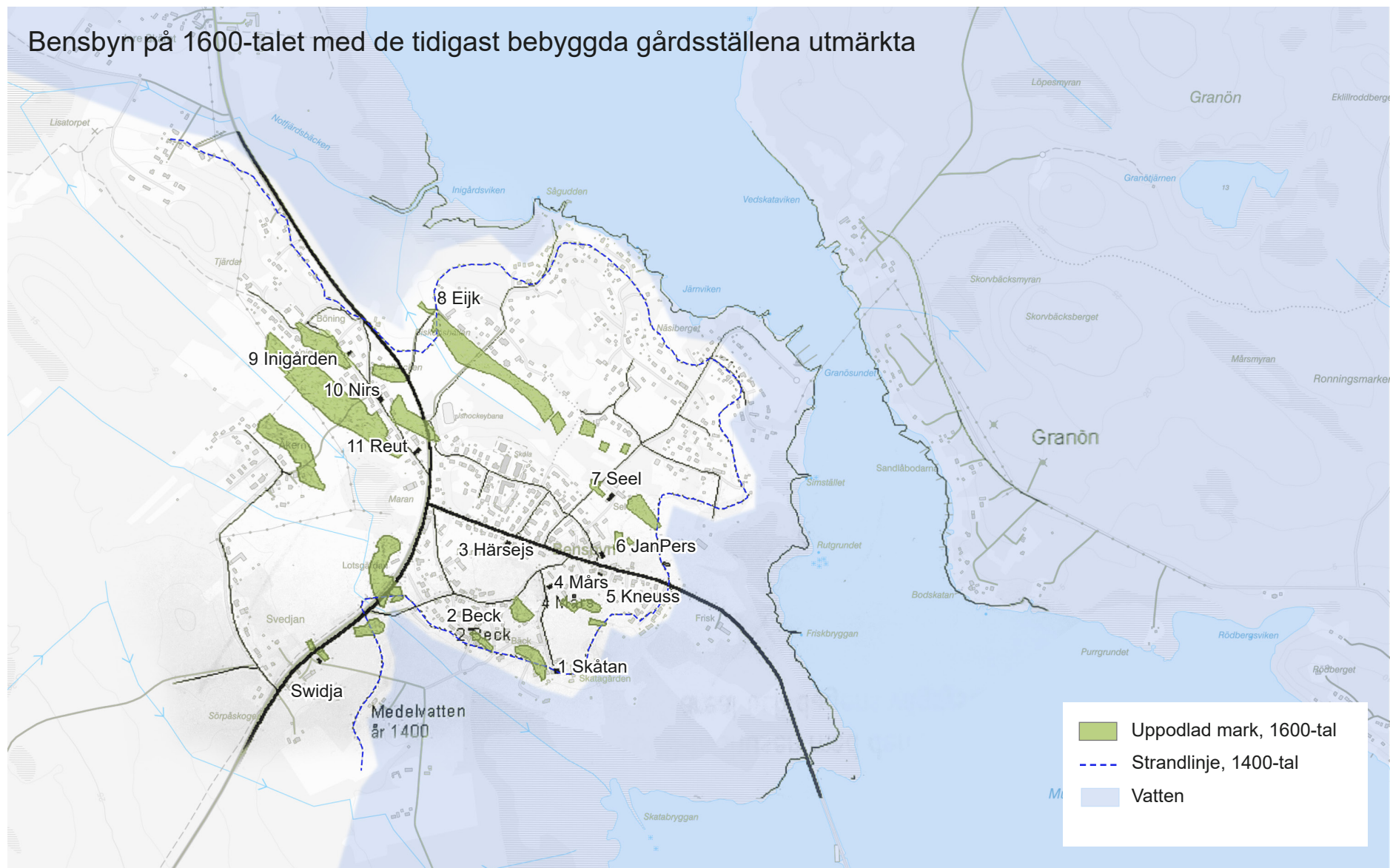
Gamla kyrkvägen från Bensbyn till Gammelstad, troligen den äldsta landvägen i bygden. Vägen förband även Bensbyn med Björnsbyn.

Informationsskylt om kyrkovägen.

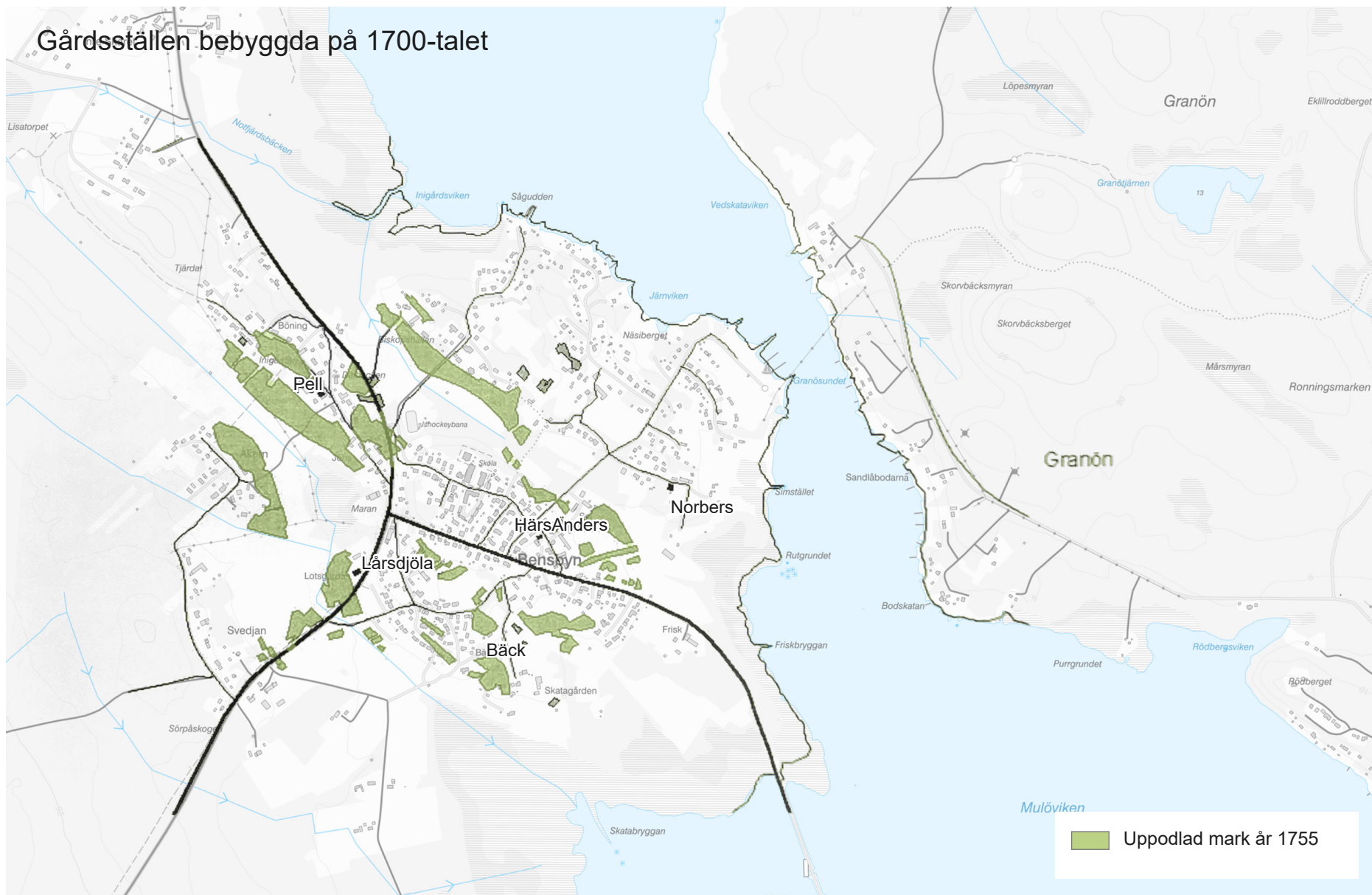

Bensbyn på 1600-talet med de tidigast bebyggda gårdsställena utmärkta

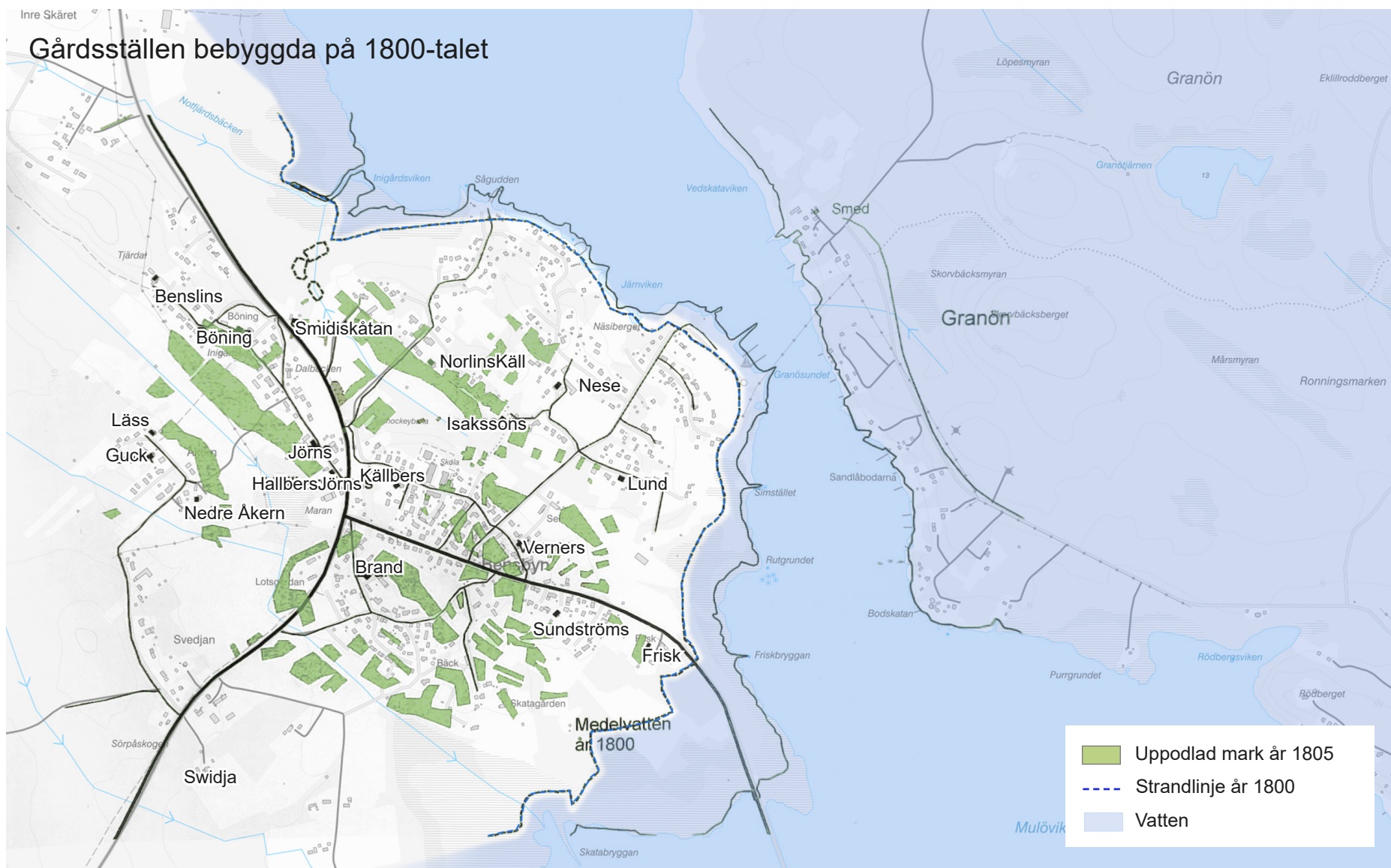

Kartöverlägg med gårdarna som fanns i Bensbyn på 1600-talet utmärkta och den tidens odlade areal, mot bakgrund av nulägeskarta. Underliggande nulägeskarta från Lantmäteriet, och nutida vägsystem i svart. Gårdarnas läge enligt 1645 års karta. Historiska strandlinjer för Granön är ej redovisade (delar av ön låg över vattenytan). Av de utmärkta gårdslägena kvarstår ännu Eijk (Biskopshällan), Swidja, Skåtan (Skatagården), JanPers och Seel. Många andra av de gårdar som finns kvar idag härstammar från dessa äldre gårdslägena och har tillkommit genom utbrytningar, delningar, avstyckningar o.s.v., varför de ofta är belägna i närheten av den ursprungliga hemgården. Källa: Gårdar och människor i Bensbyn

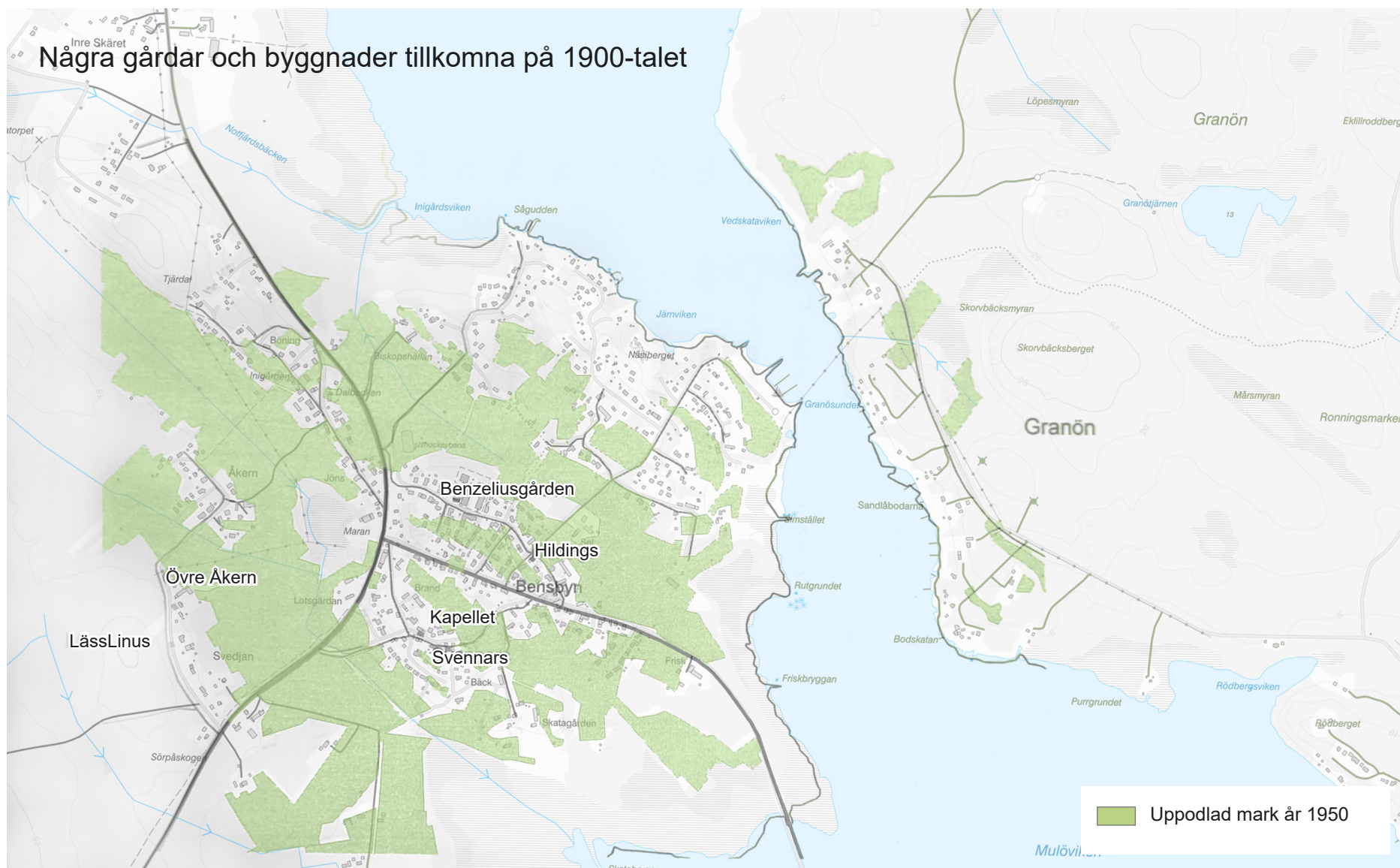

Kartöverlägg där gårdar som tillkommit på 1700-talet är utmärkta och den tidens odlingsmark i grönt, mot bakgrund av nulägeskarta. Underliggande nulägeskarta från Lantmäteriet, och nutida väg-system i svart. Lårsdjöla (Lotsgården), Bäck och Norbers finns kvar som gårdslägen idag. Källa: Gårdar och människor i Bensbyn

Kartöverlägg med gårdarna som etablerats på 1800-talet utmärkta och den tidens odlingsmark i grönt, mot bakgrund av nulägeskarta. Underliggande nulägeskarta från Lantmäteriet, och nutida väg-system i svart. Historiska strandlinjer för Granön är ej redovisade (delar av ön låg över vattenytan). 1800-talet innebar en kraftig bebyggelseutveckling med ett stort antal tillkommande gårdar. Av de utmärkta gårdslägena kvarstår ännu Benslins, Böning, Jörns, HallbersJörns, Brand, Verners, Frisk, Nedre Åkern, och Swidja. Swidja återuppstod som gårdställe på 1800-talet med ny huvudbyggnad och möjligen något annorlunda placering. Av Isaksson kvarstår en byggnad, och av Lass och Guck syns vissa spår. Källa: Gårdar och människor i Bensbyn

Kartöverlägg med några gårdar och byggnader som etablerats på 1900-talet utmärkta och den tidens odlingsmark i grönt, mot bakgrund av nulägeskarta. Underliggande nulägeskarta från Lantmäteriet, och nutida vägsystem i svart. Övre Åkern, Benzeliussgården, Elimkapellet, Hildings, och Svännars mangårdsbyggnad kvarstår idag. Källa: Gårdar och människor i Bensbyn

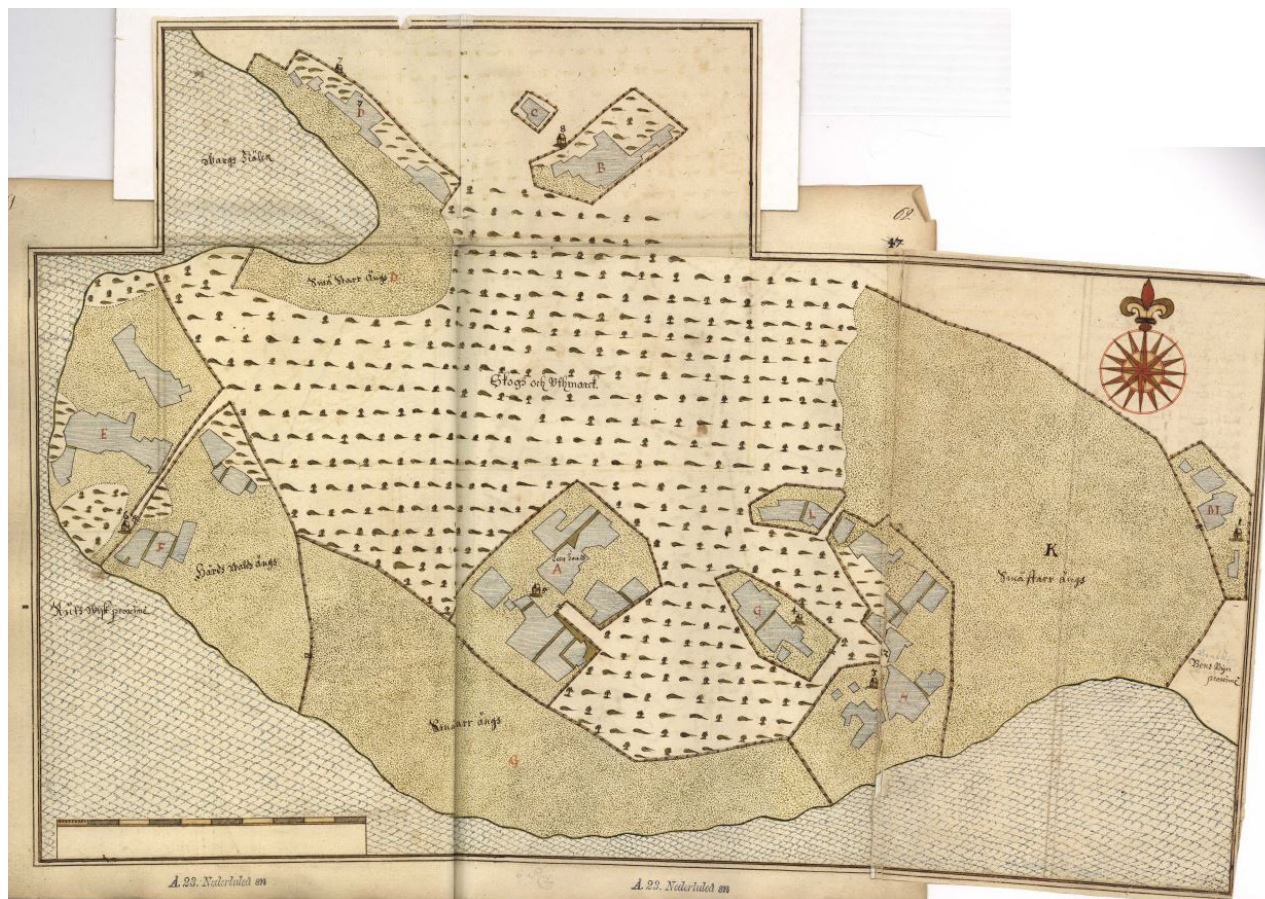
BJÖRSBYN

Björnsbyn tros ha varit befolkad på medeltiden från omkring 1400-talet. För detta talar fynd som gjordes 1918 vid det nuvarande fornlämningsområdet Gammelåkern i östra delen av byn. Man fann vid arkeologisk undersökning och utgrävning tre eller fyra större medeltida gårdsanläggningar, senmedeltida fynd i form av armborstbultar, knivar, fragment av brons, glas, lerkärl och keramik, samt silvermynt från Erik av Pommerns tid i början av 1400-talet. Björnsbyn tros ha fått sitt namn från en Sigfastus Bero eller Björn, som ska ha varit den först bosatta i byn. Denne Björn finns omskriven som en av vittnena då Svenald i grannbyn Rutvik testamenterade sina egendomar till Uppsala domkyrka år 1339. Det har även funnits en släkt med gamla anor i Björnsbyn, som under 1600- och 1700-talen bar släktnamnet Björn.

År 1543 fanns i byn fyra bönder som också var köpmän, Jöns Olsson, Nils Larsson och Pål Larsson. Det fanns också ett antal birkarlar och landsköpmannen Hans Ingelsson. Tio år senare fanns i Björnsbyn nio birkarlar, varav sex också var landsköpmän. Bönderna i Björnsbyn var på 1500-talet förmögna i förhållande till genomsnittet i Luleå socken, med förhållandevis stora innehav av kreatur och lös egendom, ungefär 12 kor per bonde.

På kartan över Björnsbyn från 1645 finns 8 hemman. De flesta går att identifiera med gårdar som finns i Björnsbyn idag, vilka har sitt ursprung i dessa stamgårdar.

Längst upp på kartan ligger den s.k. Björns-läktens hemgård (nuvarande Björngårdarna).

Karta över Björnsbyn år 1645. Källa: Lantmäteriet

I närheten ligger Isa Kneosin. Nere till vänster ligger Määtis-gården. Till höger ligger den gård har tillhört borgmästare Nils Nilsson. Gården flyttade på 1800-talet närmare vattnet och fick namnet Holmkvist. Ytterligare en bit till höger ligger en samling med tre gårdar, Per-Nösch, Häsch-Pals och Ärik-Nösch. De två sistnämnda

har sannolikt gemensamt ursprung. Längst bort till höger ligger gården Näladill.

År 1666 hade antalet bönder ökat till elva. Tre år senare hade antalet sjunkit igen till nio brukningsenheter. Det var gården Nedi Däln som hade tillkommit utöver de ursprungliga åtta.

Borgmästaren och länsmannen Nils Nilssons prästvigde son (gården Holmkvist), Anders Nilsson, hade på 1600-talet latiniserat sitt namn till Andreas Nicolai med tillägget Arctman. Det senare tros vara taget efter den ljusstarka stjärnan i Arcturos i stjärnbilden Björnvaktaren. Det kan vara så att man helt enkelt bildade släktnamn efter hembyns namn, vilket var vanligt förekommande vid denna tid. Ärkebiskopen Benzelius från Bensbyn är ett annat exempel på detta.

Under 1600-talet drabbades byn av missväxt, krig och ökade skatter, vilket ledde till befolkningsminskning och ekonomiska svårigheter. Trots detta återhämtade sig byn något under senare delen av 1600-talet. Under 1700-talet fortsatte befolkningen att växa, och byn utvecklades med fler gårdar och ökad jordbruksproduktion. Gården Määtis delades i tre delar på 1700-talet: Nedre Määtis, Valles och Isak.

Laga skifte genomfördes i Björnsbyn mellan 1848 och 1859, vilket ledde till en omfördelning av mark och skapandet av mer sammanhängande jordbruksfastigheter. Under denna period tilldelades byn även flera öar i skärgården som kompensation för brist på odlingsbar mark. Jordbruket var den huvudsakliga näringen, och byn hade en betydande mjölkproduktion. I samband med skiftet delades flera hemman upp genom hemmansklyvningar och nya gårdar etablerades.

Under 1900-talet genomgick Björnsbyn stora förändringar. Jordbruket fortsatte att växa under 1900-talets första decennier och var troligen som störst på 1940-talet. Då fanns 43 aktiva jordbrukare i byn. Därefter kom industrialiseringen och urbaniseringen att påverka byn, särskilt med etableringen av Norrbottens järnverk på Svartön. Många fick anställning inom industrin, och jordbrukets betydelse minskade.

I byn fanns en rad olika hantverkare med verksamheter såsom smed, möbelsnickare och murare. Under 1900-talet drevs sågar av ett flertal olika bönder från gårdarna. En var belägen där det f.d. baptistkapellet finns idag.

Den första affären i byn öppnades på gården Härs Pås. När denna upphört startade en ny affär på Nedi Daln, som levde kvar in på 1960-talet.

Under en period fanns också en minkfarm i byn, belägen på Nygården nära Björngårdarna.

Kring sekelskiftet 1900 användes bostadshuset på gården Fanjunkars som skola och lärarbostad. Senare omkring 1950 inrymdes Björnsbyns skola i en byggnad nära det nuvarande bostadsområdet Holmen. Bostadsbebyggelsen i Holmen växte fram under senare delen av 1900-talet, 1970-90-talet. Under 1980-90-talet etablerades också områden med ny bostadsbebyggelse i västra Björnsbyn, vid Valles backe och Hedbacka.

Karta över Björnsbyn vid laga skiftet, 1848-1859, med några av gårdslägena utmärkta. Källa: Lantmäteriet

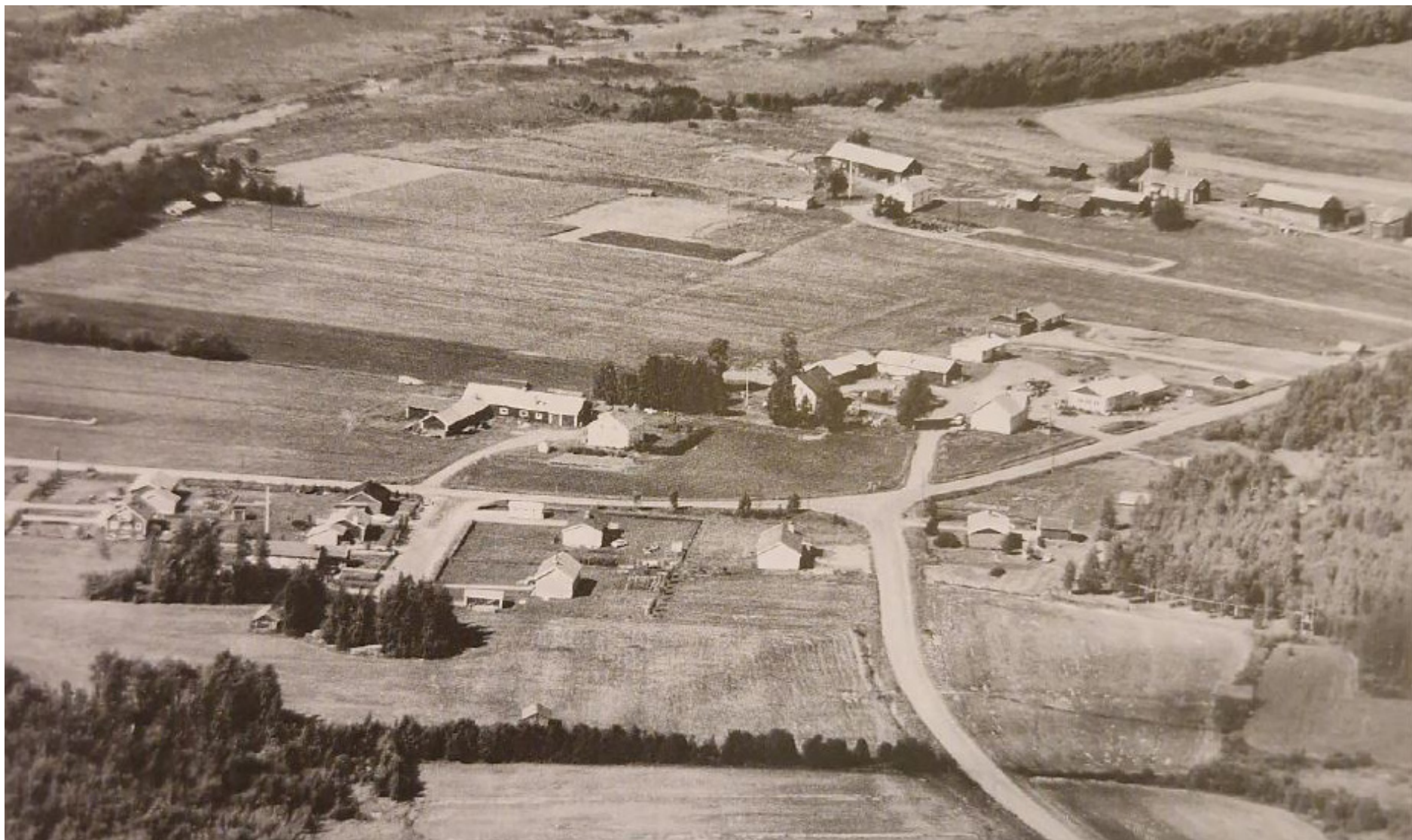

Generalstabskarta, 1891-96. Källa: Lantmäteriet

Ekonomiska kartan ca. 1950. Jordbruksmarken har utvidgats mycket under 1900-talets första hälft. Vägen genom byn har fått ungefär den sträckning den har idag. I närheten av området där Holmen ligger idag finns Björnsbyns skola utmärkt på kartan. Inzoomat utsnitt kring skolan till vänster. Källa: Lantmäteriet

Flygvy över Holmsundet, området som kom att utvecklas till bostadsområdet Holmen, i början av 1970-talet. Ett par villor har anlagts närmst i bild. Längre bort syns gårdsbebyggelsen vid Bäck. Källa: Björsbyn- en medeltida by med anor.

BENSBYN

BENSBYN

ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING

Bensbyn är belägen på landsbygden cirka sju kilometer norr om centrala Luleå, på en från fastlandet utskjutande landmassa som möter Mulövikens och Granösundets vatten. Byn är förbunden med Luleå genom den större vägen Bensbyvägen, som ansluter söderifrån via Hertsön och Sinksundet. Vägen gör en sväng genom västra delen av byn och fortsätter därefter norrut mot Öarna. Byn får delvis sin form efter den oregelbundna kustlinjen, och avgränsas i öster och söder av det vatten som till hälften omsluter den. I norr och väster omgärdas byn av tät skog. I söder ansluter huvudvägen genom byn, Skärgårdsvägen, till en vägbank som passerar över vattnet till Likskäret på Mulön.

Byns kärna är sammansatt av tydligt urskiljbara klungor med bebyggelse som ligger samlad längs olika vägar. Klungorna åtskiljs genom mellanliggande öppna landskapsavsnitt och mindre skogspartier. Partierna med öppet landskap är låglänta områden som lämpat sig väl för odling, och därför hållits öppna av hävd. De är belägna i anslutning till delar av byn där det finns eller har funnits äldre gårdsbebyggelse. Partierna med skog finns ofta i områden som är kuperade eller har en varierad topografi.

Längst i söder av byn ligger *Svedjan* och *Åkern*, områden som är glest bebyggda med bostadshus och inslag av äldre gårdar längs en smal väg i skogsgränsen. Efter Svedjan och Åkern, vidare nordväst längs Bensbyvägen, öppnar landskapet upp sig på båda sidor om vägen. Längre bort på östra sidan om Bensbyvägen ligger ett tätt bebyggelsekluster utefter den slingrande *Stenåsvägen*, som förgrenar sig i olika riktningar. På västra sidan om Bensbyvägen ligger en ensam gård, *Lotsgården*, som har stor synlighet i det öppna landskapet. I foden av gården i norr ligger ett skogsparti. Ett stycke norrut viker Skärgårdsvägen av från Bensbyvägen mot sydöst. *Skärgårdsvägen* är rät och långsträckt, kantad av hustomter och avstickande korta villagator. Den största andelen av byns bebyggelse ligger koncentrerad på norra sidan av Skärgårdsvägen. Norr om Skärgårdsvägen löper också *Benzeliusvägen*, vars bebyggelse ingår i detta täta kluster. Mellan Stenåsvägens och Skärgårdsvägens bebyggelse ligger gröna kilar med öppet landskap.

Strax norr om Skärgårdsvägen, på västra sidan av Bensbyvägen, viker den smala grusvägen *Innerbyvägen* av norrut. Det är en smal gammal byväg kantad av flera gårdar. Området omges av öppet landskap på båda sidor av vägen.

I nördöstra delen av samhället löper *Såguddsvägen* och *Nyhamnsvägen* ut mot stranden, och förgrenar sig i flera mindre vägar. Här finns en glesare, blandad bebyggelse med bostadshus, små sommarstugor och några gårdar.

Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

Vy längs Bensbyvägen mot sydväst. I förgrunden till vänster syns del av bebyggelsen längs Stenåsvägen. Till höger om Bensbyvägen den friliggande gården Lotsgården med ett mindre skogsparti i bakgrunden till höger. Längre bort syns bebyggelse i sydvästra utkanten av byn, gårdsläget Svidja till vänster om Bensbyvägen och områdena Svedjan och Åkern till höger, delvis dolda av skog. Bortom dessa tar den täta skogen vid.

KARAKTÄRER

SVEDJAN OCH ÅKERN

Området omfattar bebyggelsen längs Lassvägen samt det närliggande gårdsläget Svidja på östra sidan Bensbyvägen. Lassvägen är en smal grusväg som kantas av skog på västra sidan, och glest placerade tomter på östra sidan. Södra delen av området, Svedjan, är mer skogsbetonat överlag men med vissa öppningar mot odlingslandskapet i öst. Strax innan Lassvägen gör en tvär sväng finns ett gårdsläge med en stor bevarad ladugårdsbyggnad i vinkel. Norra området, Åkern, möter ett vidsträckt öppet landskap i öst och sydöst. Bebyggelsen består av villor från olika perioder under 1900-talet och början 2000-talet, samt några äldre gårdslägen. Del av det som kallas Åkern är en större gård som härrör från sent 1800-tal, med ett flertal bevarade äldre byggnader. Därutöver finns diverse äldre gårdsbyggnader utspridda längs vägen längre åt nordväst, varvat med sentida villor.

Vy mot sydväst längs Bensbyvägen. Svedjan ligger delvis dolt i skogsbrynet längre bort, till vänster i bild. Åkern ligger mer öppet till höger i bild.

Vy mot gårdsläget Svidja på östra sidan Bensbyvägen.

Gårdsläge vid Åkern med bevarade äldre ekonomibyggnader.

Långsträckt äldre ladugårdsbyggnad vid gårdsläge i norra delen av Svedjan.

STENÅSVÄGEN

Stenåsvägen bildar en slingrande halvcirkelform som möter Skärgårdsvägen i två punkter. Bebyggelseklustret följer vägens rundning och har därmed en mjukt böjd form. Från Stenåsvägen förgrenar sig de slingrande vägarna Hallbergsbacken, Bäckvägen, Nybäcksvägen och Skatavägen i olika riktningar. Området är beläget på viss höjd och har en tät, småskalig och organisk karaktär. Vägarna är smala och följer topografin. Stenåsvägen, Hallbergsbacken och Bäckvägen utgör del av byns historiska vägnät, och bidrar i kombination med inslag av äldre bebyggelse till att ge området en delvis ålderdomlig karaktär. Här finns villabebyggelse från hela 1900-talet och tre äldre gårdslägen. Många hus har en traditionell karaktär med faluröd träpanel och vita snickerier. Längs Stenåsvägen ligger det tidigare Elimkapellet, uppfört 1908 (idag ett bostadshus). Längs Stenåsvägen finns också ett flertal hus från omkring 1920-30-talet och senare villor från 1970-80-talet. I norr längs Stenåsvägen ligger Brand, en stor och välbevarad gård från 1800-talet.

Skatagården är en stor friliggande gård i områdets södra del, omgärdad av stora hagmarker. Det är idag en hästgård. Gårdsläget Bäck ligger längs Bäckvägen. Dessa två gårdslägen härrör från 1600- respektive 1700-talet, men bebyggelsen är förändrad och delvis sentida.

I områdets sydvästra del längs Nybäcksvägen och Hallbergsbacken ligger villor från 1950-60-talet.

Vy från sydöst mot klungan av bebyggelse som strålar ut från Stenåsvägen. Ekonomibyggnad tillhörande Skatagården längst ned till höger. Gårdsläget Brand med sin gula mangårdsbyggnad är synligt högst upp centralt i bild. Bebyggelsen längs den svängande Nybäcksvägen syns till vänster i bild.

Vy mot väster och krysset mellan Stenåsvägen, Hallbergsbacken och Nybäcksvägen.

Gården Brand.

Det f.d. Elimkapellet.

Vy längs Bäckvägen.

Vy mot Skatagården med omgivande hagmark.

Vy längs Bäckvägen mot korsningen med Stenåsvägen. Huset med mansardtak i korsningen är mangårdsbyggnaden till Svernars, uppförd omkring 1920.

Vy från söder mot området längs Bäckvägen. Raden med hus från 1950-60-talet längs Nybäcksvägen närmast i bild.

Gårdsläget Bäck.

SKÄRGÅRDSVÄGEN

Skärgårdsvägen har en rät sträckning genom byns mitt, och svänger sedan av söderut mot Likskäret på andra sidan vattnet. Gatan kantas av hustomter med villor från hela 1900-talet. Det finns vissa inslag av äldre bebyggelse från sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal, men mycket är tidstypiska villor från omkring 1960-talet samt en del från 1980-90-talet och 2000-talet. Från Skärgårdsvägen utgår också avstickande renodlade villagator- Pampvägen och Dalbacksvägen. En del av Nyhamnsvägen närmast Skärgårdsvägen har en liknande karaktär. Pampvägen har dominerande villor från 1960-80-talet, och Dalbacksvägen från 1990- eller 2000-talet.

På tomterna finns prydligt ordnade trädgårdar med gräsmatta, inslag av träd, och häckar mot gatan. I anslutning till korsningen med Bensbyvägen finns ett mindre obebyggt område bestående av kuperad skogsbevuxen mark. Det tätbebyggda området börjar en bit in längs Skärgårdsvägen och upphör efter Dalbacksvägen i sydöst. Gårdsläget Frisk ligger som byns sista utpost i öster ett stycke därifrån.

Stenåsvägen möter Skärgårdsvägen ungefär på mitten av den rätta sträckan med bebyggelse. En liten bit söderut från denna punkt ligger ett äldre gårdsläge med delvis mycket slitna byggnader.

Vy längs Skärgårdsvägen från sydöst. Dalbacksvägen närmast i bild nere till vänster.

Gårdsläge strax söder om Skärgårdsvägen längs Stenåsvägen. Några av ekonomibyggnaderna är i mycket dåligt skick.

Vy mot Skärgårdsvägen från söder. Stenåsvägen kommer upp söderifrån i förgrunden och möter Skärgårdsvägen. Gårdsläget till höger.

Vy mot gårdsläget Frisk med tillhörande marker, byns sista utpost i öster mot Likskär.

Del av Skärgårdsvägens villabebyggelse. Längre bort till vänster syns tvärgatorna Pampvägen och Nyhamnsgatan. En liten del av förskolegården syns längst ned till vänster.

Parti av Skärgårdsvägen

BENZELIUSVÄGEN

Benzeliusvägen är en svagt slingrande väg ett stycke norr om Skärgårdsvägen. De två vägarna löper nästan parallellt på en sträcka, innan Benzeliussvägen svänger söderut och möter Skärgårdsvägen. Vägarna förbinds också med varandra genom de tvärgående gatorna Pampvägen och Nyhamnsvägen. Benzeliussvägen är likt Skärgårdsvägen till stor del en gata med villabebyggelse från 1900-talet, med tonvikt på på den senare perioden 1960-1990-talet. Det finns också inslag av bebyggelse från 2000-talet. Utöver bostäder finns ett flertal allmänviktiga funktioner samlade längs gatan; skola och förskola samt "byahuset" Benzeliussgården. Den senare uppfördes 1911 som missionshus och gemensam samlingslokal för byn. Bebyggelsen i denna del har en sammanhållen färgsättning med röda träfasader och vita snickerier. Bebyggelsen ramas in av ett något kuperat skogsområde i norr. I utkanten av skogspartiet, där Benzeliussvägen möter Bensbyvägen, finns en ishockeyrink.

Efter korsningen med Nyhamnsvägen övergår Benzeliussvägen i en smalare grusväg och ett sammanhang med mer åldredomlig karaktär. Här finns ett äldre gårdsläge, Verners.

Vy österut längs Benzeliussvägen. Närmast i bild syns skolan (vänster) och förskolan (höger). Längst ut till vänster syns även del av Benzeliussgården.

Benzeliusgården.

Västra delen av Benzeliussvägen med anslutningen till Bensbyvägen. Ishockeyrinken högs upp i bild.

Vy mot skolan och Benzeliusgården med skog i fonden.

Vy mot sydöstra delen av Benzeliussvägen, där den övergår till en smalare grusväg. Här ligger gårdsläget Verners med bl.a. en mycket långsträckt ladugårdsbyggnad och en äldre gul man-gårdsbyggnad.

Benzeliusvägens östligaste del sedd från Skärgårdsvägen. Gårdsläget JanPers med gul mangårdsbyggnad närmast i bild.

Denna östliga del av Benzeliusvägen är smal med bebyggelsen placerad nära vägen och har en ålderdomlig karaktär jämfört med övriga Benzeliusvägen.

Mangårdsbyggnad till gårdsläget Verners till höger, östra delen av Benzeliusvägen.

Mangårdsbyggnaden för gårdstället Hildings, Bensbyn 2:26.

INNERBYVÄGEN

Innerbyvägen är en smal historisk byväg som kantas av äldre gårdar och småskalig bebyggelse placerad tätt intill vägen. Bebyggelsen består av bostadshus av varierande åldrar, varvat med diverse utspridda ekonomibyggnader som i en del fall har tillhört äldre gårdar, samt åtminstone tre tydliga gårdslägen med lång kontinuitet. Miljön visar på en ålderdomlig, lantlig bykaraktär genom sin småskaliga och gyttriga struktur som är tydligt orienterad efter en väg. Bebyggelsen möter på båda sidor ett öppet odlingslandskap. Öppenheten gör att det från området finns god visuell kontakt med den äldre gårdsbebyggelsen i området Åkern. Det kvarstår ännu två äldre vägar som förbundit gårdar längs Innerbyvägen med gårdar på Åkern. På motsvarande sätt finns också visuell kontakt med Bikopshällan på andra sidan Bensbyvägen.

Vy norrut över Innerbyvägen.

Vy norrut längs Innerbyvägen nära korsningen med Bensbyvägen.

Vy norrut längs Innerbyvägen. HallbersJörns till vänster.

Äldre timrat härbre vid Innerbyvägen.

Timrade små komplementbyggnader vid Innerbyvägen.

SÅGUDDSVÄGEN OCH NYHAMNSVÄGEN

Vägarna leder ut till stranden i byns nordöstra del, och förgrenar sig i många små oregelbundna vägsträckningar som följer det småbrutna och delvis kuperade landskapet. Bebyggelsen ligger på visst avstånd från bykärnan och omgärdas av omväxlande öppna ytor och små skogspartier. Strax norr om Såguddsvägen ligger den gamla gården Biskopshällan med en egen infartsväg från Bensbyvägen. En annan gård, Sel, ligger friliggande längs Nyhamnsvägen strax norr om Benzeliussvägen. Ytterligare mindre gårdslägen finns i slutet av Nordbergsvägen, Maranäsvägen, Lundvägen, Näsbergs väg och en avstickare till Såguddsvägen. Gården vid Näsbergs väg hette Isakssons och inrymde samhällets första affär.

I övrigt är det en gles och i huvudsak småskalig bebyggelse med villor och sommarstugor placerade på naturlika tomter efter de slingrande vägarna. Närmast stranden finns äldre, små sommarstugor från omkring 1950- och -60-talet, omsorgsfullt inpassade i förhållande till topografi och växtlighet. Här finns också inslag av sentida, betydligt mer storskaliga åretruntbostäder. Övriga sommarstugor och småhus härrör till stor del från 1980-2000-talet. Såguddsvägen mynnar ut i en badplats, och vid Nyhamnsvägen slut finns en småbåtshamn.

Vy mot norr. Såguddsvägen löper ut från Bensbyvägen och bort mot stranden centralt i bild. Biskopshällan är synlig på långt avstånd.

Vy mot nordväst längs Säguddsvägen.

Äldre småskalig sommarstugebebyggelse vid stranden.

Äldre sommarstuga vid stranden.

Äldre sommarstuga vid stranden.

Isakssons

Sel

Verners

Nyhamnsvägen

Vy mot sydöst och del av bebyggelsen längs Nyhamnsvägen. Gårdslägena Isakssons, Sel och Verners utmärkta.

VÄRDEFULLA MILJÖER OCH OBJEKT

Gårdar och gårdslägen speglar placering och byggnadssätt för byns äldsta bebyggelse och är därmed viktiga för karaktären som jordbruksby med lång historisk kontinuitet. Där gårdsbebyggelsen är förändrad och utbytt är det främst gårdarnas struktur, placering i landskapet och lantliga karaktär som är värdefull. Vissa gårdar har mer välbevarad bebyggelse och som helhet en högre nivå av ursprunglighet, och är då också värdefulla på objektsnivå. Biskopshällan har ett särskilt symboliskt och personhistoriskt värde för byn. Utöver utpekade gårdslägen finns diverse utspridda byggnader av ålderdomlig och lantlig karaktär såsom timrade små härbren, bodar och ekonomibyggnader av olika slag. Även dessa är värdefulla för upplevelsen av miljön. Enskilda värdefulla byggnader är också det f.d. Elimkapellet och Benzeliugården.

Stenåsvägen, Innerbyvägen och den sydligaste delen av Benzeliusvägen utgör särskilt värdefulla miljöer. Det är ålderdomliga småskaliga bebyggelsesammanhang strukturerade kring smala historiska vägar, som inkluderar ett flertal av byns äldsta gårdslägen.

Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

De öppna landskapsavsnitten mellan klungorna av bebyggelse speglar det historiska brukandet av marken kopplat till jordbruket på gårdarna. Gårdar och gårdslägen som vetter mot öppet landskap får stor synlighet på långt avstånd och har

stor betydelse för landskapsbilden. Öppenheten möjliggör också visuell kontakt mellan vissa av gårdsmiljöerna, vilket är positivt för upplevelsen av den kulturhistoriskt värdefulla miljön och förståelsen av historiska samband.

REKOMMENDATIONER

Förhållningssätt kring förtätning och utveckling ska förstås som vägledande. Utpekanden av värdefulla miljöer och objekt samt möjliga områden att bebygga ska inte läsas strikt utifrån geografiska avgränsningar på tillhörande kartor. Ett område eller objekt som pekats ut som känsligt/värdefullt är per definition inte omöjligt att utveckla eller förtäta, men kräver en högre grad av anpassning. På samma sätt kräver ett område trots att det pekats ut som möjligt att bebygga fortfarande ett visst mått av anpassning.

Ett antal områden har identifierats som ur kultur- miljösynpunkt bedöms vara möjliga att utveckla med ny bebyggelse. Det handlar dels om ytor som kan lämpa sig för sammanhängande ny bebyggelse (tillkommande bebyggelse) och ytor som kan kompletteras med ny bebyggelse i lite mindre omfattning (förtätning). Valet av områden är gjort enbart med utgångspunkt i kulturvärden, bebyggelsestruktur och landskapsbild, och tar således inte hänsyn till andra aspekter såsom ägarförhållanden eller behovet av jordbruksmark. Kartläggningen är endast att betrakta som ett underlag till planering.

Några av de områden som bedöms lämpliga för ny bebyggelse är öppna landskapsutnitt. Dessa har pekats för att ny bebyggelse där skulle ansluta till byggnadssättet i byns centrala del, där de tätbebyggda områdena mestadels ligger i öppet landskap. Generellt gäller också att identifierade områden avgränsas utifrån befintliga landskapsrum och andra naturliga gränser i den nuvarande miljön, som exempelvis vägar, trädrader med mera. Detta är för att befintlig landskapskaraktär, den bebyggelsestruktur och det vägnät som är framväxt över tid i någon mån ska kunna bibehållas samtidigt som utveckling sker i utvalda delar.

Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

Tillkommande bebyggelse är möjlig:

1. I södra delen av Skärgårdsvägen
2. Norr om Benzeliussvägen i området vid Nyhamnsvägen
3. Vid nuvarande återvinningscentral väster om Bensbyvägen.

Förtätning kan vara möjlig:

4. I skogsområdet norr om Benzeliussvägen.
5. I norra förlängningen av Forslings väg.
6. Vid Nyhamnsvägen före korsningen med Maranäsvägen.
7. Vid Lassvägen sydväst om Åkern.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

- Tillkommande bebyggelse bör anpassas i förhållande till bebyggelsestruktur, vägnät och karaktär på respektive plats. Exempelvis bör man vid utbyggnad i områden med slingrande vägar och naturlika tomter skapa nya tomter och angöringsvägar på ett liknande sätt, som bygger vidare på befintlig karaktär.
- Vid utbyggnad av nya områden bör alltför stor enhetlighet i bebyggelsens utseende generellt undvikas. En viss variation och individualitet hus och tomter emellan ansluter bättre till den över tid framväxta bymiljön.
- Tillkommande ny bebyggelse bör förhålla sig till befintlig bebyggelse avseende volym och skala. Volymer med större djup, utbredning eller högre höjd, som tydligt avviker från befintliga hus, riskerar att bli störande inslag i bymiljön och bör därför undvikas. Detta gäller även i strandområdena, där sentida större villor inte bör tas som referens för lämplig skala.

An aerial photograph of a farmstead in Björnsbyn, Sweden, during autumn. The farm features several red wooden buildings, including a large main house and several smaller outbuildings. The surrounding landscape is a mix of green grassy fields and dense forests with trees showing vibrant autumn colors of yellow, orange, and brown. The sky is clear and blue.

BJÖRSBYN

Flygvy mot Björngårdarna i nordvästra delen av Björnsbyn.

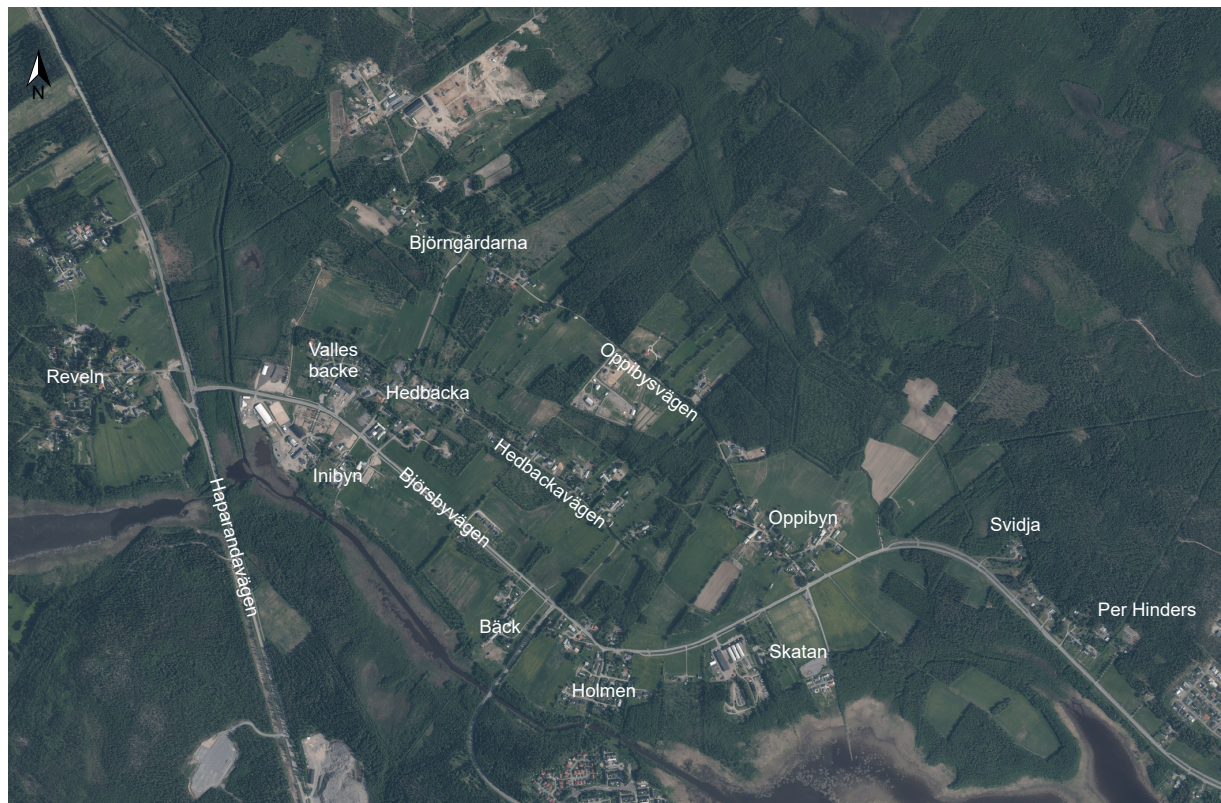

BJÖRSBYN

ÖVERGRIPANDE BESKRIVNING

Björnsbyn är en långsträckt och glesbebyggd by som binds samman av den större huvudvägen genom området, Björnsbyvägen. Denna ansluter till Luleå bland annat via trafikleden Haparandavägen, som avgränsar byn i väst. Byn möter vatten i söder. Björnsbyvägens böljande sträckning och bebyggelsens utbredning följer delvis kustlinjen. Längst i öst i nivå med Sinksundet övergår Björnsbyn i de sentida bostadsområdena Hällbacken och Dalbo. Bebyggelsen är samlad i små, glest placerade kluster utefter Björnsbyvägen, eller placerad längs anslutande mindre vägar. Mellan de mindre områdena med bebyggelse kantas Björnsbyvägen av vidsträckta partier med öppet landskap. På ett fåtal ställen finns mindre inslag av skog i vägens närhet. Lite längre norrut är landskapet av mer småbruten karaktär med omväxlande öppna ytor och små skogspartier. Längst i öst blir landskapet mer skogsbetonat överlag på båda sidor Björnsbyvägen.

Bebyggelsen består av äldre gårdar och gårdslägen samt villabebyggelse från hela 1900-talet, med tyngdpunkt på 1980- och 90-talet. Samlad äldre gårdsbebyggelse finns i områdena Inibyn, Björngårdarna, Bäck, och Oppibyn. Björngårdarna representerar sannolikt det ungefärliga läget för gårdstomten tillhörande den Björn som tros ha gett namn till byn. Valles backe och Holmen är områden med huvudsakligen villabebyggelse från det sena 1900-talet.

Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

Hedbackavägen och delar av Oppibysvägen kantas delvis av villatomter av varierande slag men har också inslag av äldre gårdar/gårdslägen. Det finns även exempel på mer storskalig bebyggelse i byn, exempelvis stora stallbyggnader tillhörande

hästgårdar i byns västra del samt Stadsträdgårdens anläggning vid Skatan.

Björsbyvägen

Flygvy längs Björsbyvägen mot nordväst, med del av Inibyn till vänster.

KARAKTÄRER

INIBYN OCH VALLES BACKE

Inibyn är beläget söder om Björsbyvägen i byns västra del, och inbegriper gårdsbebyggelse placerad efter smala stickvägar, indragen från stora vägen och placerad förhållandevis nära vattnet. Här finns gårdslägena Valles, Isak och Nedre Määtis, som har anor från 1700-talet och härrör från den ursprungliga gården Määtis, en av byns äldsta gårdar.

Valles eller Wallövs gård som den också kallas, Björsbyn 8:3, ligger längst i väst och är idag en hästgård. Gården omfattar ett stort antal ekonomibyggnader med röda träfasader, som i huvudsak är sentida, varav ett par storskaliga stallbyggnader. Det finns även ett fåtal äldre timrade strukturer. Manbyggnaden är av typiskt snitt för en Norrbottensgård med gula fasader. Gården omges av stora inhägnade hästhagar mot Björsbyvägen.

Isak ligger i mitten och omfattas av två äldre ekonomibyggnader, varav en timrad, och ett kraftigt ombyggt bostadshus.

Nedre Määtis är den mest välbevarade av de tre gårdarna och har en utpräglad ålderdomlig karaktär. Den huvudsakliga bebyggelsen är koncentrerade kring en gårdsplan längst in vid grusvägens slut, där manbyggnaden i fonden har ett för Norrbottensgården typiskt utseende. Ekonomibyggnader av varierande ålder är uppställda i rektangulär formation kring gårdsplanen, och vid infarten finns en gräsplätt där små timrade, omålade konstruktioner står tätt placerade. Detta ger ett mycket ålder-

Vy mot Inibyn från sydöst med gården Nedre Määtis bebyggelse närmast i bild. Björsbyvägen längst ut till höger.

domligt intryck. Närmare Björsbyvägen finns ett par något mer storskaliga ekonomibyggnader eller stall som också har relativt ålderdomlig karaktär.

Valles backe är en småskalig slingrande och förgrenad vägstruktur kantad av villatomter på norra sidan av Björsbyvägen, mitt emot Inibyn. Bebyggelsen har en sammanhållen karaktär och utgörs av småskaliga villor från 1980-90-talet med huvudsak-

ligen röd eller gul träpanel. Tomterna är grönskande och mot gatan finns inslag av häckar, pilträd, tall och gran. Tomterna i norr avgränsas av skogspartier. På östra sidan om Valles backe ligger en mer storskalig garage- eller hallbyggnad som är synlig från Björsbyvägen.

Garage- eller hallbyggnad på östra sidan av Valles backe.

Villabebyggelse längs Valles backe.

Villabebyggelse längs Valles backe. Stort pilträ till höger.

Villabebyggelse längst ut i öst på Valles backe, där tomten ligger delvis omsluten av ett skogsparti. Höga tallar närmast vägen.

Ekonomibyggnad tillhörande gårdsläget Isak, Björnsbyn 8:23.

Del av gården Nedre Måätis, Björnsbyn 8:25.

Del av gården Nedre Måätis, Björnsbyn 8:25.

Del av gårdsläget Isak, Björnsbyn 8:23.

HEDBACKAVÄGEN

Hedbackavägen är en smal och långsträckt väg som löper parallellt med Björsbyvägen på norra sidan, varefter den gör en skarp sväng och möter Björsbyvägen längst i söder. I norra delen nära Björngårdsvägen kantas vägen av villatomter på båda sidor. Villabebyggelsen härrör huvudsakligen från senare hälften av 1900-talet, framförallt 1980-90-talet. Här finns också inslag av större garage på tomterna, och en verksamhet (rörfirma). Tomterna omges dels av öppna grönytor och dels av mindre skogspartier. Längs ett parti ungefär i mitten av Hedbackavägen blir landskapet mer skogsbetonat, och här finns bara enstaka tomter. I anslutning till det tätare skogspartiet i västra delen ligger gårdsläget Björsbyn 2:165, med en kvarvarande äldre ekonomibyggnad. I utkanten av skogspartiet längre söderut ligger gårdsläget Hedbacka, som gett namn åt området. I södra delen av vägsträckningen finns ett par tomter med sentida villabebyggelse från 2000-talet, följt av fyra gårdslägen på stora fastigheter med egna stickvägar, där bebyggelsen präglas av röda träfasader och utspridda ekonomibyggnader av olika slag. Gårdarna benämns bland annat Gårdgården och Fanjunkars. Bostadshusen tillhörande de två gårdarna längst i söder har fasader av eternit. Runt gårdarna finns större områden med öppet landskap.

Vy längs Hedbackavägen mot nordväst. Gårdsläget Björsbyn 9:23 till höger. Vita villor från 2000-talet längre bort.

Äldre ekonomibyggnad tillhörande gårdsläget Björby 2:165.

Bostadshus och ekonomibyggnad tillhörande gårdsläget Björby 2:165.

Gårdsläget Hedbacka, Björby 2:3.

Del av Björby 15:1 till vänster.

Gårdsläget Björnsbyn 15:1.

Gårdslägena Björnsbyn 15:1 till höger och Björnsbyn 9:21 mitt i bild.

Björnsbyn 6:49, Fanjunkars. Bostadshuset har under en period i början på 1900-talet fungerat som skola.

Hedbackavägen längst i söder, där den gör en skarp sväng för att ansluta till Björnsbyvägen.

BJÖRNGÅRDARNA

Björngårdarna ligger i nordvästra delen av Björnsbyn, avskilt från Björnsbyns huvudsakliga bebyggelse en bit längre norrut. Området nås via Björngårdsvägen, en smal norrgående väg som leder från Björnsbyvägen förbi Valles backe och Hedbacka, genom ett delvis öppet landskap och upp på en höjd, där vägen förgrenar sig i två riktningar. Området präglas av skog som omsluter partier med öppet tidigare odlingslandskap kring ett flertal stora gårdar. Längs Björngårdsvägens nordvästra sträckning ligger tre karaktäristiska Norrbottensgårdar, Björnsbyn 9:65, Elias och Pel Pers. Platsen har lång kontinuitet som gårdsläge, kanske är det byns första. De befintliga gårdsbildningarna härrör huvudsakligen från 1800-talet, men Elias som är äldst verkar ha funnits på samma plats sedan åtminstone 1700-talet, och är troligen den tidigare hemgård som övriga har bildats ur. Intill gården Björnsbyn 9:65 finns lämningar efter en äldre husgrund. Sydöst om vägkrysset finns ytterligare en gård, Nygården, som är mindre men som också har en karaktäristisk manbyggnad från 1800-talet. Mittemot finns även ett senare gårdsläge från början av 1900-talet, där bebyggelsen dock är tydligt förändrad. Intill ligger ett par villor med vita fasader, sannolikt från 2000-talet. Ett stycke längre bort åt sydöst finns ett litet gårdsläge, Isa Kneosin eller Knusen, som är ett av byns äldsta. Bebyggelsen som finns där idag är dock inte av någon hög ålder.

Flygvy mot Björngårdarna. Björnsbyn 9:65 till höger, och Elias och Pel Pers längre bort till vänster.

Längst norrut där Björngårdsvägen tar slut finns en stor hästgård med bitvis storskaliga byggnader och några villor, samtliga sentida.

Vy längs Björngårdsvägen mot gårdsläget Björnsbyn 9:65, med lämningar efter en äldre husgrund närmast vägen

Gårdsläget Björnsbyn 9:65.

Gårdsläget Björnsbyn 9:7, Elias.

Del av gårdsbebyggelse tillhörande Pel Pers eller Elias. Det större huset är möjligen en äldre manbyggnad för Elias.

Timrad bod tillhörande Björnsbyn 9:7, Elias.

Del av gårdsläget Björnsbyn 9:20, Pel Pers.

Flygvy över gårdslägena Elias och Pel Pers, Björnsbyn 9:7, 9:20 och 9:35.

Flygvy mot Björngårdsvägens sträckning mot sydöst. Nygården, Björnsbyn 9:37, mitt i bild och Björnsbyn 9:102 till höger.

BÄCK, HOLMEN OCH SKATAN

De tre delområdena ligger i byns södra del, på Björsbyvägens södra sida. Bäck utgörs av samlad äldre gårdsbebyggelse som nås via smala stickvägar från Björsbyvägen. Längs den västra stickvägen ligger gårdsbyggnaderna tätt uppradade med bland annat en rundloge, en stor ladugård med kraftig stensockel, och en manbyggnad längst in. De två första utgör karaktäristiska inslag på en Norrbottensgård från andra hälften av 1800-talet. Räckan med byggnader angränsar till en öppen yta mellan de två stickvägarna, där ytterligare en manbyggnad är placerad i fonden, långt indragen från Björsbyvägen. Det är sannolikt två olika gårdslägen. Santliga byggnader har rödmålade träfasader, och bostadshusen vita knutar och snickerier. Det är en sammanhållen traditionell gårdsmiljö som har stor synlighet från Björsbyvägen, och angränsar till tillhörande marker med öppet landskap.

Bäck avgränsas i öster av den större trafikleden Porsövägen. Ett stycke öster om vägen ligger området Holmen. Mellan Porsövägen och Holmen finns en blandad bebyggelse närmast Björsbyvägen med inslag av diverse ekonomibyggnader, en verkstad inrymd i en putsad byggnad från omkring mitten av 1900-talet, och någon villa. En bit in från Björsbyvägen nära verkstaden finns en grusad gårdsplan och två vinkelställda låga byggnader som troligtvis är kvarvarande delar av en äldre gård och har inrymt en skola på 1950-talet.

Flygvy mot Bäck.

Bostadsområdet Holmen ligger samlat runt Holmsundsvägen, från vilken det strålar ut korta villagator som slutar i återvändsgränder. Det är ett enhetligt planerat, småskaligt villaområde med bebyggelse från 1970-90-talet. De individuella husen uppvisar viss variation i utformning, volym och materialval. Tomtmarken är flack och präglas till stor del av klippta gräsmattor. Tomterna öster om Holmsundsvägen har ett större inslag av träd och

häckar. På östra sidan Holmsundsvägen närmast Björsbyvägen ligger Björsby byagård, en byggnad med röda träfasader som troligen härrör från 1970-talet.

Längre österut i området som benämns Skatan finns Stadsträdgårdens anläggning med storskaliga halbyggnader, växthus, med mera. Öster om Stadsträdgården finns en stor staketomgärdad fotbollsplan, Björsbyfältet.

Flygvy mot Skatan. Stadsträdgårdens anläggning längre bort till höger i bild.

Flygvy mot bebyggelsen öster om Porsövägen och Holmen. Gårdsplan med vinkelställda byggnader som inrymt skola syns centralt i bild, något till höger.

Verkstad, ekonomibyggnader och villa närmast Björsvägen, i närheten av Holmen.

Del av gårdsplan.

Flygvy mot Bäck från väster, med Porsövägen och bortanföriggande bebyggelse i fonden.

OPPIBYN

Området är koncentrerat kring den ålderdomliga byvägen Oppibysvägen och utgörs nästan uteslutande av äldre gårdar och gårdslägen. Det finns också enstaka inslag av mer sentida villor. Området utgör platsen för tre av de äldsta gårdslägena som funnits i byn, Ärik-Nösch, Ärik Ers och Häsch-Pars. Många av de gårdar som finns här idag har sannolikt bildats ur dessa ursprungliga tre. Gårdsbebyggelsen härrör sannolikt till stor del från 1800-talet och början av 1900-talet, med viss komplettering och ombyggnad under senare delen av århundradet. Gårdarna är av traditionell nordsvensk typ och det finns flera exempel på mangårdsbyggnader som har ett för Norrbottensgården typiskt utseende. Byggnaderna är placerade så att det bildas mer eller mindre tydliga gårdsplaner tillhörande respektive gård. Ekonomibyggnaderna är av varierande form, utseende och antal, och i flera fall placerade mycket nära intill den smala grusvägen. Detta bidrar till områdets småskaliga, ålderdomliga och lantliga bykaraktär. Husen har fasader av träpanel med huvudsakligen traditionell färgsättning i rött och gult. Det finns inslag av träd på gårdstomterna och utefter vägen, men bebyggelsen längs byvägen omges i övrigt av stora öppna landskapsavsnitt.

Flygvy över del av Oppibyn mot norr. Gårdsläget Björsbyn 3:155 med gul mangårdsbyggnad närmast i bild, och Björsbyn 3:159 på andra sidan vägen.

Flygvy längs Oppibysvägen mot söder.

Vy längs Oppibysvägen, nära Björsbyvägen.

Vy längs Oppibysvägen.

Vy mot gårdsläget Björsbyn 4:15.

Vy längs Oppibysvägen, avtagsväg mot nordöst. Del av gården Björsbyn 3:154 till höger.

Flygvy mot nordöst över del av Oppibyn, med Bjørsbyvägen längst ut till höger.

Gårdsplan med samling av olika ekonomibyggnader.

Vy över del av gårdsmiljöerna med typiska manbyggnader för Norrbottensgården, en gul och en röd.

Flygvy med gården Bjørsbyn 3:159 i förgrunden, och en stor ladugårdsbyggnad av ålderdomlig karaktär.

Vyer längs Oppibysvägen.

SVIDJA OCH PER HINDERS

I Björnsbyns östligaste del kantas Björnsbyvägen till stor del av skog. På norra sidan av vägen ligger ett antal tomter utefter vägen, varav några utgör äldre gårdslägen med indraget läge från vägen och smala infarter. Tomterna bildar öppningar i landskapet mot vägen, men omges i övrigt av skog. Husen är placerade långt in på tomten i skogsbrynet. Till gårdslägena hör Per Hinders eller Nåla-Dill på Björnsbyn 1:93, som är ett av de tidigaste och historiskt utgjorde byns sista utpost mot öst. Här finns också Svidja, som troligen bildats ur Nåla-Dill, och som ligger i anslutning till den gamla kyrkvägen mot Gammelstad. I anslutning till den närliggande tidigare gårdstomten Björnsbyn 1:105 har i sen tid etablerats ett litet område med villabebyggelse, troligtvis under 2000-talet. Villorna har vita eller ljusa träfasader, och tomterna har tydligt utplanad mark.

Del av den äldre gårdstomten Björnsbyn 1:105.

Detalj, äldre hus på Björnsbyn 1:105.

Hus från omkring 1960-talet på Björnsbyn 1:105.

VÄRDEFULLA MILJÖER OCH OBJEKT

Gårdar och gårdslägen speglar placering och byggnadssätt för byns äldsta bebyggelse och är därmed viktiga för karaktären som jordbruksby med lång historisk kontinuitet. Där gårdsbebyggelsen är förändrad och utbytt är det främst gårdarnas struktur, placering i landskapet och lantliga karaktär som är värdefull. Vissa gårdar har mer välbevarad bebyggelse och som helhet en högre nivå av ursprunglighet, och är då också värdefulla på objektsnivå. Utöver utpekade gårdslägen finns diverse utspridda byggnader av ålderdomlig och lantlig karaktär såsom timrade små härbren, bodar och ekonomibyggnader av olika slag. Även dessa är värdefulla för upplevelsen av miljön.

Inibyn, Björngårdarna, Bäck och Oppibyn utgör särskilt värdefulla miljöer. Det är ålderdomliga bebyggelsesammanhang som inkluderar ett flertal av byns äldsta gårdslägen, placerade efter historiska vägsträckningar.

Det öppna landskapet kring Oppibyn är värdefullt för upplevelsen av den ålderdomliga bymiljön omgiven av uppodlat landskap.

Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

REKOMMENDATIONER

Förhållningssätt kring förtätning och utveckling ska förstås som vägledande. Utpekanden av värdefulla miljöer och objekt samt möjliga områden att bebygga ska inte läsas strikt utifrån geografiska avgränsningar på tillhörande kartor. Ett område eller objekt som pekats ut som känsligt/värdefullt är per definition inte omöjligt att utveckla eller förtäta, men kräver en högre grad av anpassning. På samma sätt kräver ett område trots att det pekats ut som möjligt att bebygga fortfarande ett visst mått av anpassning.

Ett antal områden har identifierats, som ur kulturmiljösynpunkt bedöms vara möjliga att utveckla med ny bebyggelse. Det handlar dels om ytor som kan lämpa sig för sammanhängande ny bebyggelse (tillkommande bebyggelse) och ytor som kan kompletteras med ny bebyggelse i lite mindre omfattning (förtätning). Valet av områden är gjort enbart med utgångspunkt i kulturvärden, bebyggelsestruktur, landskapsbild och landskapsrum, och tar således inte hänsyn till andra aspekter såsom ägarförhållanden eller behovet av jordbruksmark. Kartläggningen är endast att betrakta som ett underlag till planering.

Tillkommande bebyggelse är möjlig:

1. Norr om Valles backe
2. Söder om Hedbackavägen
3. Norr om tomterna på Björnsbyvägen 380-384
4. Söder om Oppibysvägen
5. Vid Holmen i anslutning till Porsövägen
6. I anslutning till Holmen och Skatan

Listade områden som kan vara lämpliga för tillkommande bebyggelse och förtätning är utmärkt på kartan och numrerade.

Förtätning kan vara möjlig:

7. Vid Björnsgårdsvägen söder om Hedbackavägen.
8. Längs Hedbackavägen

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

- Tillkommande bebyggelse bör anpassas i förhållande till bebyggelsestruktur, vägnät och karaktär på respektive plats. Exempelvis bör man vid utbyggnad i områden med slingrande vägar och naturlika tomter skapa nya tomter och angöringsvägar på ett liknande sätt, som bygger vidare på befintlig karaktär.
- Vid utbyggnad av nya områden bör alltför stor enhetlighet i bebyggelsens utseende generellt undvikas. En viss variation och individualitet hus och tomter emellan ansluter bättre till den över tid framväxta bymiljön.
- Tillkommande ny bebyggelse bör förhålla sig till befintlig bebyggelse avseende volym och skala. I anslutning till hästgårdar och andra anläggningar med inslag av mer storskaliga strukturer finns en viss tålighet för ytterligare stora byggnader som ansluter till den lantliga karaktären.

An aerial photograph showing a large, dark blue lake on the left side of the frame. The lake's shoreline is irregular, with some small islands and peninsulas. To the right of the lake, there is a dense forest of trees with autumn foliage in shades of yellow, orange, and brown. In the foreground, a small cluster of houses with dark roofs is visible, surrounded by trees. The background shows a vast expanse of forest stretching towards a distant shoreline under a clear blue sky.

ÖARNA OCH REVELSUDDEN

Flygvy från Likskäret mot Mulövikén och Granön.

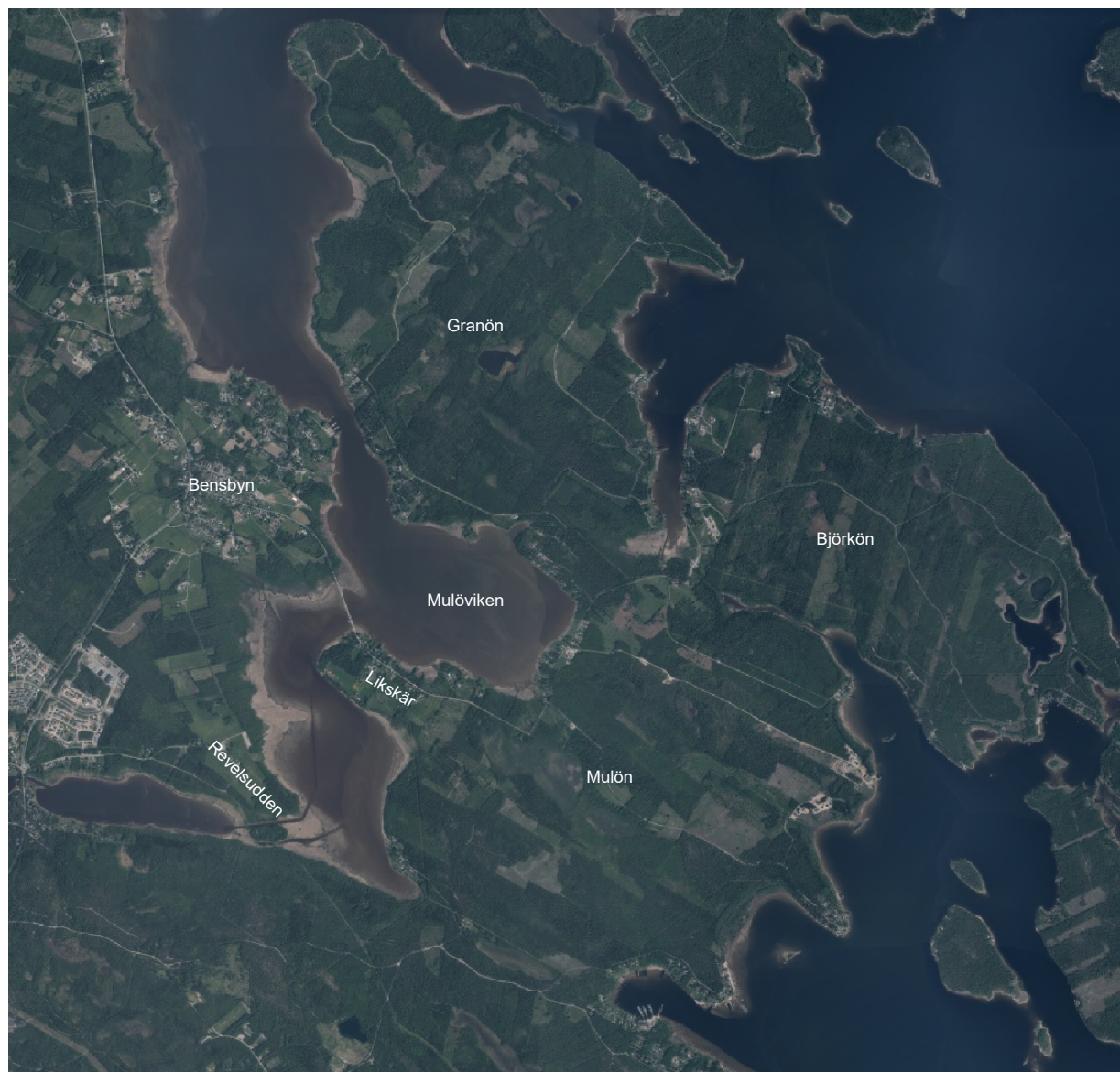

ÖARNA OCH REVELSUDDEN

Mulön, Björkönen och Granön är tre stora sammanhängande öar som utgör del av skärgårdslandskapet öster om Björnsbyn och Bensbyn. Öarna förbinds med fastlandet genom en bro från Bensbyn till det utstickande Likskäret på Mulön. Öarna domineras till största delen av obebyggt skogskärlskap som bitvis är kuperat med skogsklädda höjder såväl som låglänta områden med inslag av sankmark och myrar. Det vägsystem och den bebyggelse som finns är huvudsakligen koncentrerat till strandområden runt öarna, och samlad i små kluster i anslutning till olika vikar och sund. Öarna har historiskt haft en betydelse för de närliggande jordbruksbyarna såsom betesmark, läge för fåbodar, och lägen för diverse verksamheter som utgjort binärningar till jordbruket såsom fiske, tjärbränning, pottaskeframställning m.m. Från dessa aktiviteter finns olika slags lämningar som speglar markanvändningen, rester av bebyggelse i form av exempelvis husgrunder, spår eller kvarvarande delar av gårdstomter, stensättningar, tjärdalar, ett fiskeläge o.s.v.

Den befintliga bebyggelse som finns på öarna idag är något blandad och utgörs av småskaliga sommarstugor från senare hälften av 1900-talet, åretruntboenden i form av storskaliga och bitvis påkostade villor från 2000-talet, och ett fåtal äldre gårdslägen. På Likskäret finns öppna partier med tidigare uppodlad mark i anslutning till bebyggelsen. Äldre inslag och spår ligger insprängda i anslutning till övrig bebyggelse.

Revelsudden består av en landtunga ut i vattnet söder om Bensbyn, med viss bebyggelse som kantar vägen ut på udden.

Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

Flygvy längs Likskärsvägen mot sydöst. Bebyggelsen närmast i bild består huvudsakligen av stora sentida villor. På skogstomter nära vattnet finns även små somarstugor och ett gårdsläge med sentida bebyggelse.

Liten sommarstuga på naturlig skogstomt, troligen ett ombyggt härbre.

Sommarstugetomt kantad av höga granar och lågt staket mot vägen, och utsikt mot vattnet på andra sidan.

Vy längs vägbanken mot Likskäret.

Flygvy mot sydöst från Likskäret. Centralt i bild syns de öppna ytorna på Likskäret. Landskapet längre bort präglas huvudsakligen av skog.

REVELSUDDEN

Revelsudden är beläget mellan Bensbyn och Hällbacken på en udde som sträcker sig ut i Sörfjärden. Historiskt har området kopplingar till Bensbyn; de första gårdarna som etablerades på Revelsudden i slutet av 1800-talet var utbrytningar ur Bensbygårdarna Skatagården och Swidja. Det bebyggda området på Revelsudden idag är litet, och bebyggelsen ligger koncentrerad utefter en sträcka av vägen som leder ut på udden. Bebyggelsen utgörs av ett fåtal äldre gårdar, sommarstugor och småskaliga villor. Den västra delen av området har ett skogsbetonat landskap. Därefter öppnar landskapet upp sig en bit österut längs vägen, och övergår i öppet odlingslandskap. Längst i öst där vägen tar slut finns kontakt med vattnet och utblick över såväl odlingslandskap som strandängar längre bort närmast vattnet. Vid vägens slut ligger också en större gård som bidrar till läsbarheten av det historiska jordbruket.

Ladugårdsbyggnad tillhörande gården vid vägens slut.

Utsikt mot det öppna odlingslandskapet, strandängarna och vattnet vid vägens slut.

Villa på Revelsudden, Björnsbyn 2:21.

Gård i västra delen av Revelsudden, Björnsbyn 13:1, Gott-holds.

VÄRDEN

ÖARNA

- Gårdslägen
- Lämningar
- Äldre sommarstugebebyggelse
- Naturmiljö i strandzoner

REVELSUDDEN

- Gårdslägen
- Landskapsbild och naturmiljö

Revelsudden är *utpekad som värdefull miljö med bevarandeklass II* i Bevarandeprogram för odlingslandskapets framtaget av Länsstyrelsen i Norrbotten 1993.

Utifrån den text som beskriver värdena i bevarandeprogrammet är det Tyréns bedömning att Revelsuddens värden främst kopplas till natur- och djurliv samt landskapsbild. Den samlade bebyggelsen har som helhet ett begränsat kulturhistoriskt värde. De få gårdslägen som finns kvar härrör från sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal och är inte av särskilt ålderdomlig karaktär. Som enskilda objekt och struktur har dessa gårdar ett visst värde, och bidrar till områdets lantliga karaktär. Men detta är inte tillräckligt för att hela Revelsudden ska betraktas som en särskilt värdefull miljö.

REKOMMENDATIONER

ÖARNA

- Storskaliga villor i vattennära lägen kan få stor synlighet och utgöra ett störande inslag sett från vattnet. För att möjliggöra en god anpassning till naturmiljön bör sådan bebyggelse dras in från stranden och placeras i skogsbrynet, delvis omgiven av höga träd. Omgivande vegetation kan då mildra intrycket av en mer storskalig volym. Tomterna bör anpassas i förhållande till topografi och natur.
- Mindre sommarstugebebyggelse kan vara lämplig vid vattnet, i något indraget läge från stranden.

REVELSUDDEN

- Tillkommande bebyggelse bör anpassas till landskapet. Bebyggelse längs vägen är möjlig så länge den anpassas till områdets karaktär vad gäller byggnadssätt, skala, volym och placering.

VÄSTRA OMRÅDET

REVELN, RUTVIKSSUND, NÄSET, BRÄNNAN

Flygvy över Brännan mot väst. Gården Sundströms nere till vänster och gården Olssons längre fram till höger.

VÄSTRA OMRÅDET

Västra delen av utredningsområdet är generellt glesbebyggt, men inrymmer några små kluster av bebyggelse, Reveln, Rutvikssund, Näset och Brännan, belägna i närheten av de stora vägarna Haparandavägen och E4/E10. På andra sidan motorvägen ligger byn Rutvik, som har medeltida anor. Det i övrigt skogsbetonade landskapet luckras upp i anslutning till dessa små bebyggelseområden, som delvis omges av partier med öppet och småbrutet odlingslandskap. Läget för Reveln, Rutvikssund, Näset och Brännan samt namnskicket på vägarna genom områdena (Rutviksreveln, Rutviksnäset, Rutvikssundsvägen) tyder på en historisk koppling till byn Rutvik.

Bebyggelsen i dessa områden utgörs av gårdar och gårdslägen varvat med småskalig bostadsbebyggelse från 1900-talet, och enstaka inslag av bebyggelse från 2000-talet. Reveln är beläget längst i söder, strax väster om Björnsbyn, och är en samlad klunga av bebyggelse som möter skogen i väster. Rutvikssund ligger något söder om Rutvik och har en mer utdragen form efter en smal väg, med omgivande småbrutet landskap. Näset är mycket glesbebyggt med stora öppna ytor och enstaka inslag av gårdar och bostadsbebyggelse. Brännan är beläget norr om Rutvikssund och är en klunga av bebyggelse som genomskärs av E4, med vidsträckt öppet landskap i öster.

Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

REVELN

Reveln är beläget väster om Haparandavägen och Björnsbyn, och är ett skogsbetonat område med bebyggelse efter slingrande byvägar. Bebyggelsen utgörs av tydligt grupperade äldre gårdsstrukturer och kompletterande bebyggelse från 1940-talet fram till idag. Ett tydligt inslag är också moderna nybyggda villor med avplanade tomter. Fastigheterna avgränsas mot de smala skogsvägarna med gårdsgårdar, häckar, och bitvis av höga träd, exempelvis tall.

Vy längs vägen Rutviksreveln mot väster.

Ålderdomlig ekonomibyggnad placerad nära den smala grusvägen.

Vy mot del av gårdsläge med långsträckt ladugård. Tomten avgränsas med gårdsgård.

Vy längs Rutviksreveln. Stora granar och bebyggelse placerad nära inpå vägen.

Vy längs Rutviksreveln. Småskalig bebyggelse och höga tallar längs vägen.

Vy mot låg byggnad av 1940-talskaraktär och små äldre komplementbyggnader på skogslik tomt med höga tallar.

Vy mot gården Rutvik 1:36.

Vy mot den stora påkostade mangårdsbyggnaden tillhörande gården Gustavsfrid.

Vy mot timrad struktur med indraget läge från vägen.

RUTVIKSSUND

Rutvikssund är en liten bystruktur öster om den större byn Rutvik, som avgränsas av de stora vägarna E10 och Haparandavägen. Bebyggelsen är placerad utefter en smal grusväg, Rutvikssundsvägen, och utgörs av ett antal äldre gårdar samt bostadshus från bland annat 1940-talet och 1980-90-talet. Gårdslägena är tydligt läsbara och har namn såsom Lass, Lars-Pers, Ante och Sara. Sannolikt stammar dessa ur en och samma hemgård. Det omgivande landskapet är småbrutet med öppna partier runt gårdarna och inslag av skog vid ägogränser och mot vägen. Villatomterna är något mer skogsbetonade. På många håll finns gårdsgårdar och stenmurar mot vägen, som bidrar till att ge området en ålderdomlig karaktär. Området avskärmas av skog mot den stora vägen E10.

Vy längs Rutvikssundsvägen mot nordöst, med bostadshus längs vägen och gården Lass längst bort till höger.

Traditionell gård avgränsad med mur mot Rutvikssundsvägen.

Bostadshus troligen från 1980-talet, på tomt avgränsad av gårdsgård.

Beteshage och öppet landskap i anslutning till en av gårdarna.

En räkka sammanbyggda ekonomibyggnader mot Rutvikssundsvägen.

Traditionell mangårdsbyggnad för Norrbottensgård.

Flygvy över Norrbottensgård.

Flygvy över gården Lass med mycket långsträckt gammal ladugårdsbyggnad.

Mellan två sentida hus finns lämningar i form av en äldre stengrund.

NÄSET

Näset är ett mycket glesbebyggt område beläget norr om Rutvikssund på andra sidan Haparandavägen. Det binds ihop av den mjukt svängande, norrgående vägen Rutviksnäset. I södra delen finns ett antal hus- och gårdstomter utplacerade på visst avstånd från varandra, däribland gårdarna Thelins och Jan-Ols. Del av bebyggelsen ligger indragen från vägen och placerad i skogsbrynet med stora öppna ytor framför. Jan-Ols ligger närmre vägen och gränsar såväl till skog som öppet landskap. Norr om Jan-Ols passerar vägen ett vidsträckt parti med obebyggt öppet landskap, innan den når fram till det större gårdsläget Näset vid vägens slut. Här finns utöver gårdsbebyggelsen ett antal bostadshus av varierande ålder.

Vy mot nordöst längs vägen Rutviksnäset. Ladugårdsbyggnad på fastigheten Rutvik 5:8 till höger, sannolikt tillhörande Jan-Ols.

Timrat härbre i anslutning till öppet odlingslandskap.

Vy längs infartsväg som bland annat leder till gårdsläget Thelins, i indraget läge vid skogsbrynet.

Vy mot norr längs vägen Rutviksnäset. Vägen kantas av vidsträckt öppet landskap.

Villa av 1960-70-talskaraktär i södra delen av Rutviksnäset.

BRÄNNAN

Området är en liten bystruktur belägen norr om Rutvik i anslutning till den stora vägen E10, som skär rakt igenom bebyggelseklungan. Det är ett lantligt område med bebyggelse i form av gårdar och gårdslägen samt inslag av villor. Lador och äldre hus är i flera fall placerade nära inpå de smala slingrande vägarna. Bebyggelsen härrör till stor del från tidigt 1900-tal, med inslag av 1930-40 tal samt 1980-90-tal. Gårdarna visar på rester av ett storskaligt jordbruk genom sina större lador. Villorna har i huvudsak ett traditionellt utseende med röd eller gul träpanel. Tomterna är delvis omgivna av skog, och flera avgränsas med stenmurar. Landskapet öppnar upp sig åt öster, och friliggande i det öppna landskapet en bit österut finns en stor gård, Sundströms. Bortom gården finns en höjdplatå där rader med sentida villor och villatomter har anlagts.

Flygvy mot Brännans från nordöst, med gården Olssons nere till vänster och fortsättningen på E10 som korsar igenom bystrukturen uppe till vänster.

Vy längs Degerbergsvägen.

Gården Sundströms sedd från Degerbergsvägen.

Långsträckt låg ekonomibyggnad placerad nära vägen.

Vy mot infart till en av de stora gårdarna, som omfattar ett stort antal byggnader. Del av tomten omgärdas av stenmurar.

Flygvy mot sydväst över gården Sundströms, friliggande i det vidsträckta öppna landskapet.

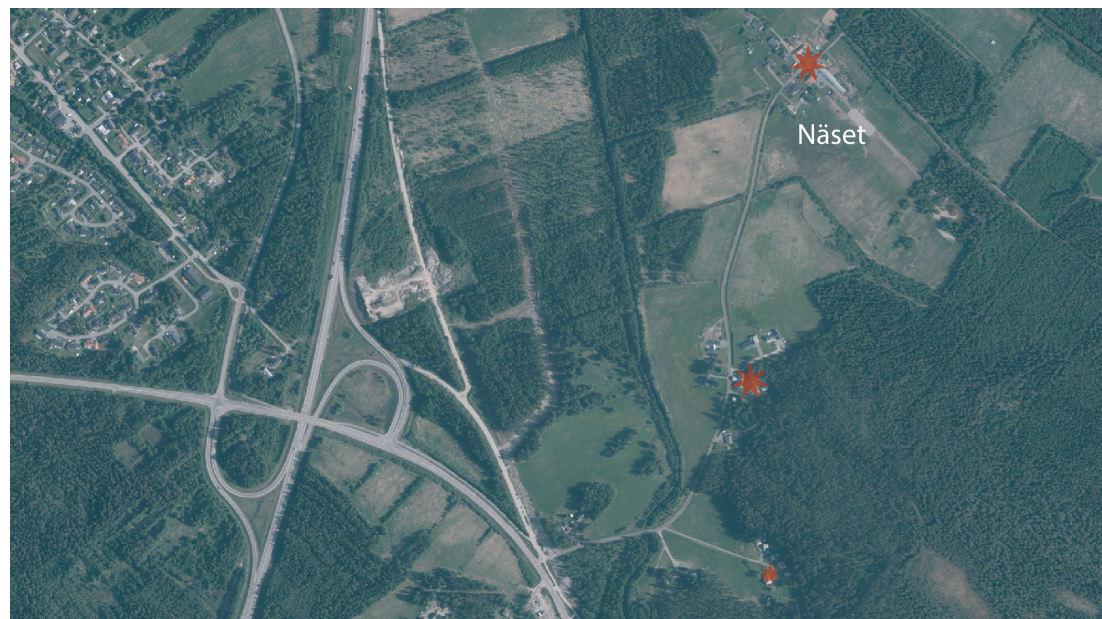
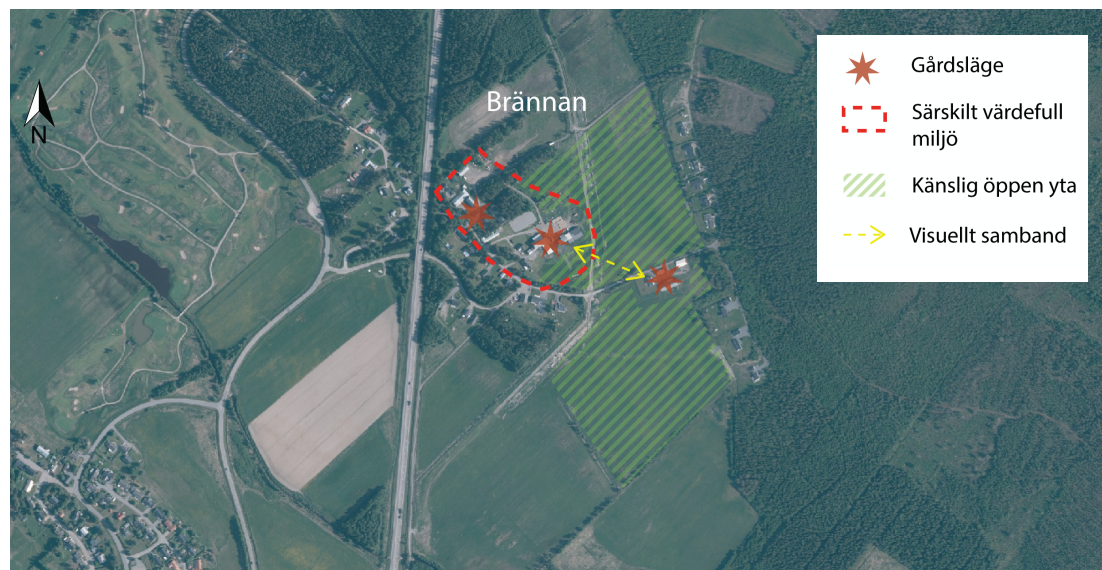

VÄRDEFULLA MILJÖER OCH OBJEKT

Gårdar och gårdslägen speglar placering och byggnadssätt för områdets äldsta bebyggelse och är därmed viktiga för karaktären som jordbruksbygd med lång historisk kontinuitet. Där gårdsbebyggelsen är förändrad och utbytt är det främst gårdarnas struktur, placering i landskapet och lantliga karaktär som är värdefull. Vissa gårdar har mer välbevarad bebyggelse och som helhet en högre nivå av ursprunglighet, och är då också värdefulla på objektsnivå. Utöver utpekade gårdslägen finns diverse utspridda byggnader av ålderdomlig och lantlig karaktär såsom timrade små härbren, bodar och ekonomibyggnader av olika slag. Även dessa är värdefulla för upplevelsen av miljön.

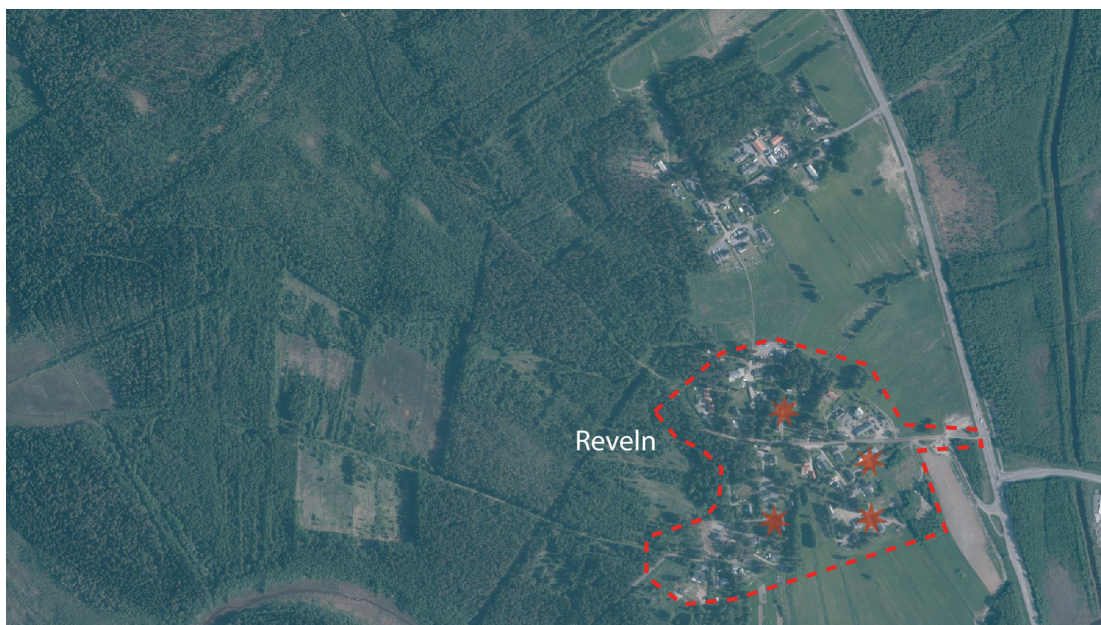
Rutvikssund, Reveln och del av Brännan utgör särskilt värdefulla miljöer. Det är ålderdomliga bebyggelsesammanhang med smala slingrande vägar där flera äldre gårdslägen finns samlade.

Det öppna landskapet kring Brännan är värdefullt för upplevelsen av den ålderdomliga lantbruksmiljön. Landskapet som ansluter till bebyggelsen i Rutvikssund har en småbruten karaktär med omväxlande öppna ytor (lägdor) och små skogspartier som är värdefullt för upplevelsen av det historiskt småskaliga jordbruket.

Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

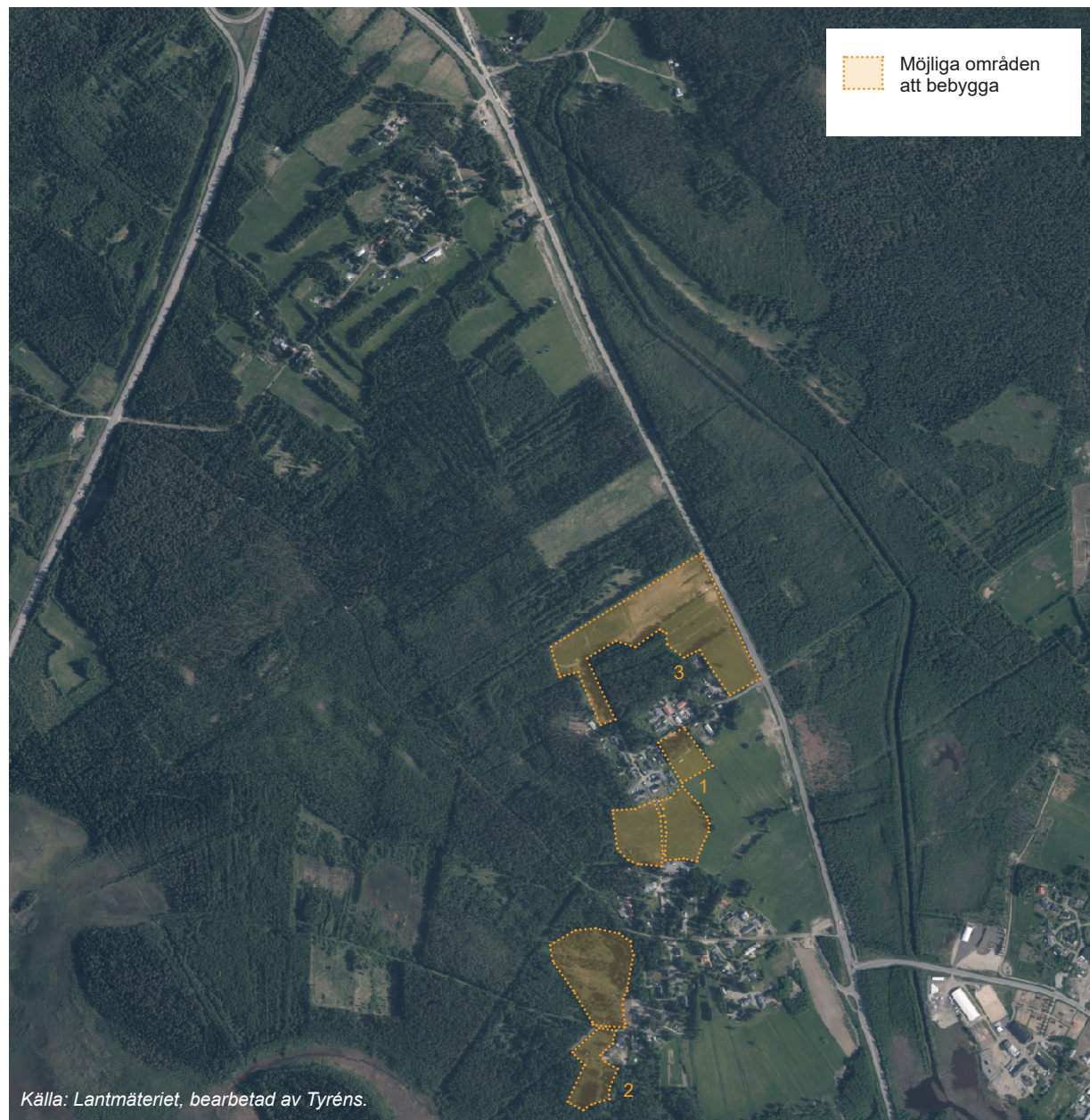
REKOMMENDATIONER

Förhållningssätt kring förtätning och utveckling ska förstås som vägledande. Utpekanden av värdefulla miljöer och objekt samt möjliga områden att bebygga ska inte läsas strikt utifrån geografiska avgränsningar på tillhörande kartor. Ett område eller objekt som pekats ut som känsligt/värdefullt är per definition inte omöjligt att utveckla eller förtäta, men kräver en högre grad av anpassning. På samma sätt kräver ett område trots att det pekats ut som möjligt att bebygga fortfarande ett visst mått av anpassning.

Ett antal områden har identifierats, som ur kultur- miljösynpunkt bedöms vara möjliga att utveckla med ny bebyggelse. Det handlar dels om ytor som kan lämpa sig för sammanhängande ny bebyggelse (tillkommande bebyggelse) och ytor som kan kompletteras med ny bebyggelse i lite mindre omfattning (förtätning). Valet av områden är gjort enbart med utgångspunkt i kulturvärden, bebyggelsestruktur, landskapsbild och landskapsrum, och tar således inte hänsyn till andra aspekter såsom ägarförhållanden eller behovet av jordbruksmark. Kartläggningen är endast att betrakta som ett underlag till planering.

Tillkommande bebyggelse är möjlig:

1. Mellan Reveln och bebyggelsen vid Vallinsvägen
2. I anslutning till Revelns sydvästra delar in mot skogen
3. Norr om bebyggelsen vid Vallinsvägen, i anslutning till Haparandavägen

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

- Tillkommande bebyggelse bör anpassas i förhållande till bebyggelsestruktur, vägnät och karaktär.
- Vid utbyggnad av nya områden bör alltför stor enhetlighet i bebyggelsens utseende generellt undvikas. En viss variation och individualitet hus och tomter emellan ansluter bättre till den över tid framväxta miljön.
- Tillkommande ny bebyggelse bör förhålla sig till befintlig bebyggelse avseende volym och skala.
- I sydvästra delen av Reveln har ett fåtal nya villor uppförts. Här finns möjlighet till en fortsatt utbyggnad utgående ifrån vägarna som fortsätter inåt skogen. Detta skulle bilda en naturlig förlängning till den befintliga bebyggelsen. För att sådan tillkommande bebyggelse ska ansluta väl till det befintliga bör den hållas relativt småskalig, och skogskaraktären bör i någon mån bibehållas som miljöinslag på och kring tomterna. Ett annat alternativ kan också vara att lämna ett visst respektavstånd till Revelns bebyggelse och etablera ny bostadsbebyggelse något längre västerut, som då bildar sin egen enhet och inte kräver lika hög grad av anpassning (detta alternativ är inte utmärkt på kartan).

KÄLLHÄNVISNING

LITTERATUR

Blomkvist, H., Johansson, E. & Havo, H. (red.). (2014). *Gårdar och människor i Bensbyn.: Av Bensby hembygdsgrupp år 2000. Med utökade och kompletterade uppgifter 2014.*

Bensbyn förr och före det. Bensby hembygdsgrupp.

Johansson, R. (red.) (2013). *Björnsbyn - en medeltida by med anor.* [Luleå]: Björnsby byamän.

Lindblom, E.B. (1992). *Gårdar och namn i Nederluleå socken.* Luleå: Norrbottens museum.

Sydow, A.V. (1993). *Vårt hävdade Norrbotten: program för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden i Norrbottens län.* Luleå: Länsstyrelsen i Norrbottens län.

ARKIV

Luleå stadsarkiv, historiska bilder

Kringla, Riksantikvarieämbetet

INTERNET

Lantmäteriet

Fornsök, Riksantikvarieämbetet

Kulturmiljöprogram Norrbottens län

Husera, kulturmiljöer i Piteå, Piteå museum (generell text om utveckling på landsbygden)

Hålla Hus, Västerbottens informationsportal för byggnadsvård, hushållning och samhällsutveckling (om nordsvenska gårdar)

Tyréns Sverige AB, 118 86 Stockholm, www.tyrens.se